

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редагує Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи, Прага II., Гавлічкова 22/I. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігав собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція не повертає. — Передплата в Протектораті Чехія й Моравія 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, чвертьрічно 3.— RM, за границею 150.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губерн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 „Nastup“ Zeitschrift in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce nakladem Ukrajinského nakladatelství „Probojem“ v Praze. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Havlíčkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. — Dohlédací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha II., Havlíčkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10

Всяке листування й матеріяли просимо слати на адресу:
„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

Із збірки „Рівновага“

Мишою, тліном і сновійним чимось
Тхне в цих обдертих стінах... Час настав —
І от палац зруйновано. Учїмось,
Як будувати!

Із вікна на став
Препишний вигляд... Сядь на підвіконні,
І уяви, — тут заведуть нові,
Міцніші стіни, мабуть що бетонні,
І доведеться кинути сові
Своє горіще...

Буде чисто, світло...
На стінах свєстри дорогах картин...
Важкі драпрі... І все, що нам набрвдло.
... Миша і тлін...

Сірі вулиці... тихі кури...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)
Вівник, бородач похмурий,
Куняє на передку...

Ось і він (як в повісти внятій!)
З мезоніом домок в садку...
Любастку пахощі й м'ята...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)

Ми приїхали... Ах, ми — вдома!
Пєс Трезор нам руки лизне...
... Яка тишина знайома!
Мовчання яке грізне!

Ах, ці вулиці! Ах, ці кури...
(Впорядкуй думки, впорядкуй!)
Може краще: вівник похмурий
Хай куняє на передку?...

Хай плуганяться конєвята...
Хай вникає домок в садку...
Любисток і рута-м'ята...
(Впорядкуй чуття, впорядкуй!)

Даремно шукаю ровраля
Під сїнию твоєю, природо!
Твої голоси немирущі —
Уже не адолають, як перше,
Той голос на мить заглушити,
Що в серці своєму вчуваю!

Як свідок уже неуважний,
Як гїсть, що давно загостився,
Не раз уже чуване чую...
І тільки той голос сунорий,
Що в серці своїм наслухаю,
Що й чути його не хотїв,
Мені одинока роврада!

Знесалений, німий, беадушний майже
Я ковп до ніг... Збагни — і тям.
Ти переміг. Ти подолав. Так дай же
Уславити поразку небуттям!

Рази мене, одчаю мій! — Будь чесний!
Ти не минешся, хоч і час мине...
Ти переміг! Усі майбутні весни
Не ожилять мене!

Гряди ж! Рази! Я ниць тебе стрічаю
Ти переміг! Ти переміг, одчаю!

В листопаді, місяці тихім,
Елоїва прийла мир, —
Абелярове мертве тіло
Наблвжалось під Параклет.

Довершився подвиг любови,
Що кохання перебула...
О, возлюблений! серцем чистим
Зустрічаю тебе!

І, як повні по вінця чашу,
Я підношу д'гбрі його —
Видать небо і бачать люди
Невгасну равну мою!

Бо — возлюблений! — легко в душах
Нести муку любови нам,
Але в тіла, що догорає,
Хто кохання аніме тягар?

... І тремтіла жовтава свічка
У блідій восковій руці,
Як, востаннє стрінувши мужа,
Елоїва атратала мир...

На шврокім ведеться світі:
Пожадане щастя — гєн-гєн!
... Так прийшов на щасливі Таїті
Нєщасливий Гоєн.

Ось він світ, що душа жадала —
Своконвічний простоти край!
... Вістрям пеналє, мов лєвом киджала
Серце власне тамуй і край!

Ось вона, глибока остання,
Всіх чуттів первина!
... Повертає він з полювання...
Зустрічає його вона...

Достигають плоди і строки...
Невблаганна старість іде...
Сїте тахий! Сїте шарокаий!
Леже людей!

Провіривай! Провирай, Гоґене!
Ти — на грані. Ти — сам. Твори!
О провіривня благословене,
На межі нової пори!

Присягавай же на обрії дальні!
... а коли догорить —
Він повісить тебе в Ідальні,
Неминучий Париж...

ІВАН ВЕРШИНА

Серпень

Три пісні йшли: в грезетно-голубому,
ясмінному та цвітій рози.
Я думаю: куди ж вони? Чи то додому,
чи просто так — по цій серпневій до дорозі...

На березі буйе свято світла,
отари п'ють і ждуть веселі рибарі,
і так по літньому трава проквітла
по всій уявчаний горі.

Кружіть, кружіть метелики червоні,
а ти, моя ріка, сяй-іскрись,
бо скривь надсвітня авсь
одсвічує в холоднім лоні!

Три пісні анов пройшли: палиші,
душевниші! — про день людей, життя,
про час, коли ці землі стануть найрідніші
і в віку ала просвітається дороза.

Н. КАЛИНА

* * *

Срібним шовком, срібним шовком
павутина павутину
Павучок по ній снується
безупину, безупину.

Срібним шовком, шовком срібним
вамотали. Задушили.
Серцю — щастя. Думці — думку.
Разом сили.

Шовком срібним, шовком срібним
вшивати, гаптувати.
Дрібні сльози над узором
проливати, проливати.

Щовком, шовком, срібним, срібним
лине мрія про коханку.
Срібних трав шовковий килим
за світанку.

І очні мружачи ситі,
Повіхатиме, — воїні!
... Золоті, далекі Тайзі...
Заповітня земля!..

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику! - Нащадки безсторонні
Простять мені і помилки й кагання,
І пізній сум, і радість передчасну,
Їм промовлятиме моч спокійна ширість.

ЮРИЙ КЛЕН

Сковорода

Іти, іти без цілі і мети...
Вбирати в себе нігер і простори,
І ліс, і лан, і небо неволе.
Душі лише співать: „Цвіти, цвіти!“

Аж власний світ у ній почне рости,
В якому будуть теж сонця і зорі,
І тихі води, чисті і проворі.
Прекрасний шлях ясної самоти!

Іти у сніг і вітер, в дощ і хуґу
І мудрости вином розквсти тугу.
Бо, може, це нам вічний яловіт,

Оці мандрівки дальні і безкраї,
І, може, іншого шляху немає.
Щоб з хаоса душі створити світ.

19-8.

МИКОЛА ЗЕРОВ

В царстві прообразів

Ми пропливли иднох (за мною був Вергілій)
Сагою дивною без козиці й несла
Ми їхали вперед і хвили нас несла
До сніжних лотосів і сніжнобілих лілій.

І квітін тих було без ліку і числа
І запитаня я: де, на якому Нилі
І що на квіти тут колишуться на хвилі? —
І відповідь почув небесного посла:

Ці ніжні ілії, що упиють чаром
Далеко від землі, — із valle lacrimatum
Зросли тут заснож Господньої руки,

Далекі ні: тріног і від земної сварки,
Вони колшуться, однічні двійники
Сонетів і канцон великого Петрарка.

23. IV. 1921.

З дівочих пісень до діви Марії

Поглянь, нам душно в полоні
світлиць і сірих днів.
І тягнемось ми до червоних
трояндових кущів.

Прости нас, о Маріє,
бо ж ми твоєї крові цвіт,
і сні, що сню їх до зорі я,
це нам твій вишівіт.

Бо що дівочу тугу й вігу
і ти прийняла в дар:
нова на дотик холод снігу,
та в ній шумить пожеар.

Перекл. Ю. Клен.

Мертве місто

Серед пісків, мов мертвий Вавилон,
Воно вже спить, останнім сном заляте...
Без башт... поміж потрощених колон...
Мов білий саван — грув побитих статуй.

Над мурами богиня перемог
Свої залізі крила розгортала.
Сто брам його здригались од облог.
Широї сходи море обмивало.

Спустошене, навки мовчазне,
Під місяцем, що світло ллє сумне,
Те місто спить над висохлим річищем.

Єдиний свідок цих часів лихих,
Слов бронзовий на портику найвищій,
Здіймає хобот свій до зір ясних.

Перекл. Ю. Клен.

ІВАН ВЕРШІНА

Непомітні літа

Кінчили ми справляння хатні
та й ями почали копати:
в землі, повсюди благодатній,
призначено корінню святи.

Сніги посиються без шуму,
морози річку покують,
а там і жди золотодуму
весну... пташки гніздо зів'ють.

І так пролянуть непомітно
літа в заведених трудах.
Хай сад шумить широковітно
і діти ходять по стежках.

Т. КНЯГИНИЦЬКА

Вогненне Око

Ніч, безпроглядна тьма.
Хмари похмурно пливуть.
Вітер долоні жорстокі
Мені на повіки кладе.

Біль їх зранив слізьми.
Темрява всмоктує зір.
Камінь зневіри лежить
Горою на моїх грудях.

Світла! Хоч зорі тіль!
Де-ж, Око, дивився Ти?

Н. КАЛИНА

* * *
* * *
Н.

Не знаємось ще. Але в серці обох нас
однакова б'ється любови струна.
Про неї писати у віршу неможна.
Ясна наче мрія. Як цвіт запашна.

Стелиться, стелиться біла дорога
до щастя аж ген у ясну височінь.
(Над ставком хатинка, а біля порога
береги гнучкої падає тіль.)

І знаю я, знаю, тепер вже не варто
ставати в Тобою удвох нам на герць.
Для мене вмер лицар. А я так, для спорту
вилету в русу косу в волошок вінець.

Оди II, 3

В години розпачу умій себе стримати
і в хвилі радості заховуй супокій
і знай: однаково прийдеться умірати,
о Делію коханий мій! —

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
чи лежачи в траві прикрашений вінком
рої понурих дум на затишному лузі
фалерським гнатимеш вином.

Для чого ж нам сосна й тополя білокора
прослали по землі гостинний холодок?
По що на лузі нам наспівує прозорий
і гомовить двілінкй струмок? —

Вина і пахощів і ясних рож без краю
короткочасний цвіт! — несіть туди, несіть,
і хай дзвенить бенкет, покіль твій вік буяв
і невблаганна парка спить.

Бо скоро прийде час: покинеш поле й луки
і вілу і сади, де Тибр тече мутний,
і на усі скарби пожадливі руки
наложить спадкоємць твій.

І чи в достатку жив, а чи не мавши дому
тяжким шляхом життя судилося пройти,
кінець однакової: Плутоніві грізному
рокований на жертву ти.

І всі ми будем там. Насіле мить остання
і в човен кляне нас, як діждемо черги,
і хмуру стрінуть нас довічного вигнання
понури береги.

Барншівка 1921.
(Пересп. Мик. Зеров)

* * *

І час прийде: бабусею старою
Увечері біля вогню, — в журбою
Ви сядете в куделею в руках
І в піснею моєю на вустах, —
І скажете: була я молодою
І повною дівочих милих чар, —
Красу мою оспівував Ронсар.

І біля вас сидітиме служниця,
Потомлена, півсонна робітниця, —
Але і та, почувши новину,
Побудеться і втоми вмиє і спу,
І заблищить їй погляд, як пірниця:
Ім'я Ронсара серце їй вравить
І вас вона повік благословить.

Фантом, лежатиму я під землею,
І мирти над могилою моєю
Стоятимуть — незмінні вартові.
А ви? З нудьгою в сивій голові,
Біля вогню в куделею своєю
Похилитесь, жалкуючи того,
Що насміялись в серця ви мого.

Тому мій квав: прийдешнього не дбайте,
Квіткй життя, не гаючись, зривайте.

Перекл. М. Сл.

З старо-хинської лірики

ЛЯ-КСУ-ФЕНГ

Три царівни

Царівни три із краю Сим
на береві морським стояли
царівни три із краю Сим.
„Приплинь, кораблику“, прохали,
„в чужую землю відвези!“

Царівни три із краю Сим
і дні і ночі проридали.
Царівни три із краю Сим
даремне корабля чекали.
Ніхто не плив до краю Сим.

Із краю Сим царівни три —
сидять бабуні біля моря —
із краю Сим царівни три.
Щось шамкотять, про щось говорять,
сидять з ворі та до ворі:
все корабель царівни зорять.

Перекл. О. Л.

ПАН-ТСІЕ-ІН

Віяло

Віяло в едзабу, ти біліш від снігу,
Віяло в едзабу, ти ніжніш над вігу,

Ти кругліш, ніж місяць, ясен місяць вповні,
віяло в едзабу, ти від слів вимовніш.

Віяло в едзабу, ти мені догоджуй,
Ти його улітку любо допроводжуй!

Надійде от осінь. Десь у листопаді
він тебе закине аж на спід шуфляди.

Він тебе закине байдуже, недбало.
Звук тому кохання, віяло, не стане.

Amor renovatus

1.

Тобі, мій „яголе наємний“,
я серцем щирим оддавав
сонет обточений і чемний
і чистий звук моїх октав.

І духом сповненим святині,
я відчував себе жерцем,
і вносив дам кадила синій
перед святим твоїм лицем.

Та час настав, і в час тривоги
огонь в божниці догорів,
на інші рушив я дороги
шукати інших олтарів.

І все кохання попередяє
покинув я на глум і сміх
і „ель“ твоє забув „середнє“
і чисте скло очвиць твоїх.

І от, стомившись в дисонасах,
гармонії шукаю внов,
і знов до тебе ллється в стансах
і воскресла моя любов.

1913.

2.

Вгорі, над банями собора,
стоїть в повітрі вохкий давін
і ніч весни глядить, провора,
на штукатурку білих стін.

А там, де світиться ограда,
там в жовтім сяві свічок
ждуть великоднього обряду
ряди розставлених пасок.

І ти, кохана Ліселіє,
облита світлом ліхтарка,
од світлої Анастасії
їдеш, провора і легка.

Ще ніч, і обрій не біліє:
ти їдеш, як ранішня зоря,
і вітер стих й війнуть не сміє
на жовтий огник ліхтаря.

Ти їдеш і в очах дивування,
побожний і німий порив,
ти вся — одво передчування
весняних і щасливих днів.

1914.

РАЙНДР МАРІЯ РІЛЬКЕ

Вігії

Поля васнули в савані,
а в серці сум росте.
Згортає вечір в гавані!
вітрило волоте.

Урочиста Вігілія!
Блукає ніч в полях,
і місяць, біла лілія,
цвіте в її руках.

Перекл. Ю. Клев.

ОЛЕКСАНДЕР Д.

Сирота

Село сумне. Воно розкинулося над невеличким ярком, внизу якого сумно хлопочеться невеличка річечка, в'ючись поміж пеньками, де рік тому росли високі кучеряві верби й осокорі, лише де-не-де її блискуче плесо ховається в невеличких кущах води, або закривається яснозеленою осокою чи крутим невеличким урвищем. Від самої річки до хат пустіють городи. Вони заросли великими бур'янами, бо там не прикладалася рука робочого люду, вимореного за зиму безхліб'ям. Де-не-де зеленіють невеличкі кущики садів — решту з'їв страшний, проклятий всіма людьми, рік. Небілені хатки поприсідали до землі, скудлились, як померзлі цуценята від холоду, і несміливо дивляться мутними вікнами-очима на світ. Багато їх пустками залишили сім'ї селян, знайшовши для себе оселю в сирій землі, і тепер в них господарують сови, що-

ночі лякаючи своїм криком тремтячу тишу. Ніде не видно плоту, тільки зрідка можна побачити одинокі кілля, знизу окутані великим бур'яном: кучерявою либідкою, лопухами і колючими будяками, що тягнуть свої голови з поміж смерджого дурману, наче гуси.

У кінці села, на старому смітнику щось шукає блідий, висушений голодом хлопчик. Його очі мутно дивляться за кожну грудочку: йому хочеться хоч щонебудь знайти — чи зернину, чи якунебудь давнопокинену скоринку хліба, — щоб хоч трохи вгамувати свій голод. Худі і довгі пальці, як кісточки, як висушені цурпалочки, піднімають кожний клаптик, але нічого він не знаходить, випростовується, заглядає примруженими очима до сонця, неначе бажає, щоб воно висушило сліди сліз з обмурханого обличчя, або хоч трохи кинуло живучої енергії в його тіло. А вітрець б'є його своїм крилом в лице і заплутується в білому волоссі, що несміло виповзло зпід подертого кашкета...

Більше людей ніде не видно.

Чи поховалися вони де? Чи в селі їх немає? Чи може в полі на роботі? Але й на полі нікого не видно, лише щось жалібно шепоче зелене руно хлібів, що широкими ланами розкинулися кругом села і, як море, хвилюються від легенького вітру.

Немає, не видно...

Невеличка хатка, що стоїть в кінці села сама, тільки дві вишеньки до самих вікон попускали зелене віття, притулилась до землі, боячись, щоб вітер не перекинув її, не покотив з горба вниз аж до річки. Над її верхом, як сторож, як обсмалена шия гусака, підноситься високий чорний димар. Шибки повибивані, стіни обдерті, стріха обшарпана, а з одного причілку мало не доверха пообривані сніпки, тільки голі лати ogrіває сонце.

Через розбиті шибки з хати долинає стогін тяжкий і жалібний, як у передсмертнім конанні:

— Води... хоч трохи, хоч краплиночку... Хлібця... хоч кусочок, хоч крихітку маленьку...

— Зараз, Марфуню, зараз... — з слезами на очах шепоче їй чоловік, несучи з сіней кварту води.

З засохлими устами вона лежить на ліжку, застеленому аж чорною від бруду ковдрою. Ноги і руки товсті: опухлі, і лице набубнявіле.

— Пий, Марфуню, — шепоче Тить, простягнувши кварту з водою. Його рука суха, як палиця, чорна, як обуглене рогацько, на очах слези не висихають, а уста шепочуть прокляття всім лиходіям.

— Хоч краплиночку... Хоч крихіточку... — Шепочуть Марфині уста.

Очі тісно зімкнені: світу цього не хочуть бачити ні хвильки, ні хвилиночки.

Тить притуляє кварту до її уст, але Марфа відвертає голову, шепочучи:

— Мабуть помру вже скоро... Мамо, ідіть по сюди: тато вас обідати кличуть...

— Марфо, Марфуню, невже ти вмерти хочеш? Для кого залишиш мене і Олесья?..

— Мамо, подождіть мене трохи: ноги зболіли за вами йти... — не-

виразно шепоче Марфа блідими-блідими устами, а Тить, як остовпілий, стоїть над нею, тремтячи, неначе в пропасниці.

— ...Вже легше мені стало. Олесю, іди до мене...

— Олесь скоро прийде, — втихомирює Тить.

Марфа розплющила очі і мутно глянула кругом:

— А де Олесь? Я хочу, щоб він до мене прийшов... Я хочу бачити його...

— Він зараз прийде, Марфуню...

Вона поволі втихла, як приколисана дитина і в хаті лише чути її важке дихання.

Чорні стіни мовчазні і похмурі, наче не чують нічого, наче їх приколисує мука, жалібно дзижчачи в павутинні. Обдерта піч і летанка, як руїни пожежі, стоять закурені; навіть долівка не замечена — закидана сміттям, наче тремтить разом з Титьом, який босими ногами топче її і з жалем в серці заглядає у вічі Марфи. На комині висять якісь ганчірки, а по всьому примічку розсипаний попіл. Біля самого мисника розлиті помії, і долівка мокра-мокра. Брудно, сиро. Зо всіх кутків тхне гнилю.

Тить тихенько йде на двір: хоче знайти хоч зернину для жінки. Різнула двері, і знову в хаті заміло. Коли-не-коли важке і жалісне зітхання хворої роздере тишу між стінами. Воно нестерпно-пекуче, як гостре лезо ножа в серці.

Бліде Марфине обличчя ледь-ледь здригається, очі мертво дивляться в стелю.

Їй ввижається, неначе над самою нею чорний навук путає павутиння, спускається аж до самого її лица і зникає. А замість нього з'являється її мати молода, круглолиця, — так само вбрана і закітчана, як при Марфиному весіллі. Вона підв'язана жовтою, з червоними і синіми квітками, хусточкою, білі, довгі, шовкові, як вербові сережки, торочки спустилися на її повні груди і трохи закривають кілька низок червоного, білого, голубого намиста; рукава білої вишитої сорочки якраз по лікті, а від ліктів руки білі-білі і пухкі, як дівомі; риба спідниця, пошита в багато складок, — клітки широкі: в декілька кольорів; на ногах жовті черевники. — все таке саме, як було на весіллі...

Марфа бачить, як мати пальцем манить її до себе, але не має сили навіть поворухнути одним м'язом, тоді мати надає згори на її груди і, як стопудовий камінь, налягає на неї.

Мутні очі міцно зімкнулися... Ще раз — останній раз — вона дихнула і... зітліло її життя, немов квота жорника залита водою...

Олесь тісно затиснув в сухій руці кілька шнениччи, які щойно витеребив з торішніх колосочків. Йому дуже хочеться хоч одну перекусити зубами, розжувати і перекоштувати, але він ніяк не наважується: для матері вирішив принести. Він став на старий трухлявий пенюк і почав рвати листочки з вишні. Похалцем кладе в рот, починає жувати. Такі смачні вони здалися для нього, що він знову зірвав цілу гіллячку і почав по одному листочку обривати і їсти.

Сонце то вигляне ізза хмари, то заховається знову. Ось воно вискочило на блакитну галивину неба і так притриває Олеся, що йому стало

весело-весело. Він згадав матір, хвору, безпомічну і ще тісніше затиснув зернини в руці.

Дні вишеньки, як сироти, стоять попереду обшарпаної хатини, заступають сонце до неї, немов боячись, щоб вона зовсім не розсохлася, не розсипалася.

Одесь глянув на вікна, на стріху і побачив, що там, де багато вже немає сніпків а оголені лати, стоїть його батько, вибирає старі колоски з сніпків, виминає їх на долоні. Йому схотілося простягнути батькові руку з зернинами, але він зіскочив з пенька і поцентався до хати, згадавши про хвору матір.

— Мамо. — гукнув Одесь від порога, — я вам пшенички трохи приніс.

Але матір не відповіла, не зворухнулася, навіть тяжкого дихання Одесь не чує.

— Мамо, пшеничка ось... — він підійшов і гукнув до материного вуха. — Мамо, мамуню... це я для вас назбирав...

Мама не прокидається. Тоді Одесь шарпає її за руку, яка звисає до землі. Рука теліняється, як резина, а матір спить.

— Мамо, прокиньтесь... З'їсте, а потім спати будете... — Жалісно просить Одесь. — Ви живі ма-мо?... Ой!.. Ви вмерли...

Він விпустил з руки пшеницю на долівку в смітті, схопив за її руку і тихо заплакав.

— Мамко, на кого ви мене покинули? Хто тепер мене буде так жалувати?... Мамцю, прокиньтесь...

Мовчать німі стіни, а об них б'ється Олесеве ридання.

Маленький, блідий, з розкуйовдженим білим чубом, з заплаканими очима, держить матір за опухлу руку, тремтячи.

Раптом він відривається від матері, вискакує в сніп і через плач гукає на горище:

— Тату, мама вмерли!..

Тить не чує: він по зернині шукає в колосках, він їсти хоче.

— Тату!.. — безсило кричить Одесь. — Тату, мама вмерли!..

Тепер Тить почув. Зліз з горища, шепочучи:

— Царство її небесне... Нас сиротами залишила... Мучитись не буде... — Гладить сухою рукою Олесю по білій голівці й плаче. — Боже милостивий, чи ти є на світі? Чи ти бачиш як мучимося ми?

Одесь притулився до батькових ніг і тихо хлипає.

— Не плач, не плач, сиңу, краще вмерти — ніж жити таким життям.

— Я не хочу... Я хочу мами, тату... — В словах благає Одесь.

— Не плач, Олесю, — вона не встане вже...

Вітер жалібно гуде в димареві, немов скиглить за померлою Марфою, завіває через горище в сніп, в'ється в густих Титьових усах і в Олесиному білому чубові.

— Цить, цить... — тихо шелоче Тить, але Одесь не втихає — хлипає безперестанно, навіваючи сум.

І вітер не втихає: як вороння, б'є крильми о хатину, шибки, скиглить, як степова чайка за своїми часнятами.

Їсти, їсти бажає їсти.

— Прокляте життя! — стогне Тить.

За вікном темніє, Тить лежить сам. Олесь пішов просити хліба і вже два дні не має.

— Їсти хочеться... Що їсти?

Тить перебирає все в думці, нагадує де що можна знайти.

Він якось несміло і тривожно нагадує, що жінка неглибоко закопана...

«А що, щоб забрати все в неї з середини? Вона не знає... не чує...»

— Мерещиться в його голові.

Раптом він, як звір, зіскочив з ліжка на долівку. Як вовчі, світаються очі. Похланцем хватаяє ніж з припічка, біжить в сіни, в темноті тарбанить чимось і, вквіпець, знайшовши лопату, біжить через городи на цвинтар.

Темно і тривожно кругом. Німі де-не-де поміж пеньками стоять кам'яні хрести, а дерев'яних зовсім немає, бо їх вже давно повирубали на паливо. Поміж горбків, усіяних кущиками повію і перекоятиполя Тить знайшов купку свіжої землі і почав грабатись.

Темне небо куполом накриває землю, а зза хмар, як вовчі очі зза листя дерева, визирають надуті зорі, неначе допіру проснулися. Прохолодний вітер шепоче з житами, що розкинулися навколо руїн цвинтарю і недавно повикидали молодий зелений колос.

Трава пригинається до землі, цілує її, як бідна сирота скибочку хлібця, коли дають при її проханні.

Титьова постать то вгинається, то стовпів в темряві, немов кущ повію хилиться то випростовується від вітру.

— Що ти робиш? — Хтось шепоче над його вухом.

— Що я роблю? — питає себе Тить... Але немає сили назад повернути її серце...

Швидко загортає труп землею...

Темно, німотно, лише шарудить лопата...

...Тить зварив, наївся. Залишив трохи Олєсєві, але Олєсєя довго не було, і він, все доївши, зіг ситати.

Довго сон не бере його, бо в голові щось мерехтить страшне. Йому здається, що якась сатана з великими рогами і собачими зубами задусити хоче його; і він здригається, по тілі пробігає командшею мороз. Рогатий сатана зникає, — натомість появляється друге страхиття і хоче розірвати його.

— Що я зробив?.. Я виїняв з жінки серце і з'їв...

— Віддай мені серце... — чує Тить благальний Марфин голос.

Але він заспокоює себе і засинає.

...Йому здається ввісні, неначе хтось стукає у вікно. Підводить заспані очі.

— Титю, Титю... — чує він. — віддай мені серце, віддай.

Його ще більше зморзило, коли він побачив перед вікном Марфину постать у білій сорочці. Тить перестає дихати і навіть боїться втерти холодний піт із чола.

— Віддай, Титю, віддай... — благає, аж до самого ранку...

І третя, і п'ята проходять ночі. І завжди так само підходить постать до вікна у білій сорочці, просить, благає:

— Віддай... віддай...

Як завжди і сьогодні Тить ліг спати, але сьогодні для нього здалося легше, спокійніше, і він задрімав.

Йому здалося, що риннули двері. Він розплющив очі й справді побачив, як від дверей до нього йде в білій сорочці з розрізаними грудьми Марфа, благливо скитлюючи:

— Титю, віддай мені серце, — і вона бере руками за груди, розтуляє їх. — Дивися, ти забрав у мене... Віддай...

Тить нічим не може зворухнути, лише бачить, як біла постать наближається до нього і, раптом, холодними руками хватає за горло.

— Віддай, віддай... — скрегоче зубами.

Тить хоче скочити з ліжка, але, пеначе прикутий до постелі, ніяк не може ворухнутись.

Холодні пальці ще більше впираються в його горло — йому не стає чим дихати.

Раптом він зривається з постелі, розбиває вікно, вискакує на двір і біжить стрімголов через городи.

— Віддай, куди тікаєш, Титю?

Ще трошки і простягнув рукою постать в білому вхонить його.

— Втечу, втечу, — шепоче Тить.

Він біжить через садки, вибігає на широкий степок. В нього дух сперло. Оглянувся — ще біжить вона. Тоді він повертається ліворуч і навпрошки біжить босими ногами через колючі будяки, біжить і біжить і... падає з високого урвищу в глинище...

Пожар загорається в його голові і згасає так швидко, як і загорівсь.

Це загасло його життя...

Жита повикидали уже колоски і весело шепочуть ними, наче хваляться про багатий врожай. На їхніх довгих листочках і на вусатих колосках тремтить роса, а сонце піднімається вгору і вгору, наче бажає випити, висунити сльози ночі, щоб менше залишити для життя зелених хлібів.

Від села по широкій дорозі кудись іде маленький хлопчина. По білому чубові, що визирає знід подертого кашкета, можна ще здалля впізнати що це — Олесь.

Він підходить ближче і ближче. По рисах його заплаканого обличчя видно, що в серці залягла важка туга.

Декілька днів назад він тинявся понід тинню, заходив до кожної хати, простягав руку і благає:

— Дайте щонебудь...

Але дуже схотілося до рідного села, рідної хати, рідного батька.

Та, нажаль, село і хата невесело прийняли його, бо хата пустою залишилася сама, а батька сира земля заховала. Тоді Олесь довго плакав і вирішив піти в світ.

Його очі жалібно дивляться навкруги. Він підходить до самої не-

ви, притуляє білий чуб до вусатого колосся і жалібно хлипає, як осінь дощами.

— Ниво! Ти багата: тебе людські руки викохали таку. А люди? Бідні, бідні вони.

Повільно йде понад житами. Чим далі тим менша стає його дитяча постать, лише чуб його ще більше світлішає, золотішає, від ясних променів ранкового сонця. а непомітний вітерець вкриває його зпід подертого кашкетета, наче бажає кинути в зелені жита.

Бідний Одесь! Як відірване осіннім вітром листя від гілля, поплетався кудись від рідної хати, села.

Він — сирота...

ПАВЛО ЛОСЬ

Й о с и п

I

І пробудився стривожений.

Йому снилося, що в степу на отару напали люди і розграбували і вбили сина Каїна.

Заблисли очі. Поглибились на лиці зморщки.

Старенький Яків підняв свою білу голову, мов молоко і через вікно подивився на двір, що віддихав свіжим ранком з подихом росистого вітру і своїм бистрим поглядом летів по безмежному степу, мов промінь і не міг ніде затриматися.

На широкому степу розіслався срібний ранок і мов у перли вбрався в кристальну росу, що блискотіла від променів сходячого сонця різноманітними барвами, мов дорогі камені... А на пурпурових обрїях золотим вогнем горіло сонце і визирало, мов із вишневого саду дівчина на свого милого. Таке радісне...

Отворив кватирку.

Дихнув свіжий вітер і поцілував ледви холодними устами і погладив своєю ніжною долонею по зморщеному лиці, мов закохана дівчина і огорнув приємним чуттям його стривожену душу. І його тремтячі уста поцілувало сонце, мов дитина і розсміяно глянуло в очі, мов шукаючи в них розкоханих обіймів і розкошів.

А вітер і летів і гуляв, мов буйний хлопчисько і тишився, мов на весіллі і гасав, мов дикий коник по степу і радів, мов мала дитина в перший день весни вибігаючи на зелену та завітчану леваду. А сонце розливалось, мов море. Усе тонуло в його срібних хвилях, наче в повені і цезала роса і розкохано цілувалася з квітами.

По степу летіли думки і турбовано шукали отари і Каїна. Якесь смутне передчуття закрадалося в серце.

У другому боці під стіною спав його наймолодший син Йосип, якого найкраще любив. Він мав до його найбільше довіря і доручав йому всі справи до полагодження в своєму господарстві. Через то решта братів Йосипа ненавиділа і відносилася з злобою, хоч правда — скрито.

Мимо глянув на Йосипа і спинив свій ванівтурбований погляд.

Він спав. Гармонійним ритмом віддихала груди і глибоко втягаючи до себе повітря, мов ковальський міх, і шелест дихання тихо розлягався по хаті, мов подих степу.

— Йосипе!.. Ставай! — Закликав батько сина.

Йосип пробудився і гідняв кучеряву голову і рукою протер заспані очі. На його ніжних устах зарисувався легкий усміх ніжними, легкими чертами на румяному лиці. Бистрим поглядом кинув на батька блискучі очі, що були легко стривожені.

— Ставай! Підеш у степ подивитися на отару й до братів, чи яке лихо не трапилося. Спився мені недобрий сон. Та скоро вертай. Не забудь одягнутись в найкращу одягу, бо ж ти в мене найкращий.

Милував своїм старим поглядом його, що горів юним жаром буйної молодости. Радів старий батько і потиху молився Богу і йому дякував, що його поблагословив добрим і вірним сином, що буде мати кому передати своє первенство і господарство.

І Йосип скоро одягнувся.

Розпрощався з батьком і скорою ходою подався в безмежний степ.

Замилувано дивився старий Яків у його слід, що лишився на росі, мов на снігу і любувався його буйними кучерями, що розпатдувалися від вітру, що переливався по траві.

Він з дванадцяти синів був найкращий. Найвірніший.

В нім були і правда і честь.

II.

Широкий степ мов море і обнявся з голубим небом і мов коханець цілується з сонцем і обймається з буйним вітром, мов із другом.

Рівний степ, мов стіл. Колишеться, мов море, розбуяла трава і котиться і переливається від краю неба до краю. А сонце, мов срібно-ясна повідь розлилася світляною водою і радістю вольного життя.

І тонким різнотонним дзвоном лунає итавіний спів із схвильованим чуттям зворушує душу.

Хочеться жити і жити. І радіти.

Хочеться гуляти із степовим вітром без краю і міри. До безтями. До п'яности, мов на гучному весіллі.

Гей гуляти!

Гей співати!

Із степовим вітром, із сонцем!

Отара вже давно розійшлася по степу, тільки в-посеред трави їхні хребти видко. Смачно пасуть траву напоєну росою, що різнобарвно іскриться від соняшного полумени.

Братньо пасуться і корови і вівці і коні і осли без шуму та ненависти. Мов брати і сестри. Поблагословив Бог старого Якова, багатством скота без ліку.

А Каїн?..

Встав край шатра та задумано потонув горючими, мов гранями очима в глибину степу, в безкрай обрій.

Гей, гей, на сіро-синьому обрії, що миготів, мов розжарене огни-

ще, де голубе небо сіло на тверду землю, мов змучене, чорніла нерухомо точка.

Це садиба його батька Якова. Зморщилося його понуре чоло і риси загострилися на розпаленому лиці від бистрого погляду. Ударило серце, мов би хтось його кинув і зворушилася душа. Напружено приглядався...

Гострилася у серці ненависна лють.

Хтось зближався. Ішов скорою ходою, тою витонченою доріжкою, що мов довга черта повзла через степ від його шатра до батькової садиби, мов шнуром ударив так рівно...

Щораз ближче, щораз ближче.

Хто це? Йосип? Бився здогадами.

Веніамин лежав у шатрі. Співав собі якусь пісеньку. Так було йому радісно. Скрізь шпари заглядало сонце і цілувало його молодецьке лице, мов молода дівчина. Прилітав вітер, мов у гості, і обнімався. Скрізь шпару бачив брата Каїна, що стояв мовчки і задумано.

Каїн був найстарший син Якова, але чомусь його не любив. Ненавидів. Батько його вирядив у степ отару випасати, далеко від хати. Бо і вдача була в його і сувора і лукава.

— Дивись, Веніямине, батьків вірник іде до нас. А як скоро снішться.

— Хто? Йосип?..

— Так... Він...

Веніамин виліз із шатра з розкуйдюєвженим волоссям і собі почав приглядатися. А постать щораз більшала.

— Так. Це він, — додав Веніамин.

— Іде нас перевірити. Щось йому підозріло. Може слуги доповіли, що ми...

— Слуги спали. Хтож міг бачити?

Настала мовчанка. Обидва думали. Веніамин глянув на Каїна, на його зморщене чоло, на його жорстокий погляд і намагався відгадати його настрій та думки.

Кругом переливався вітер. Щораз більше пригрівало сонце.

— Сволота! — процідив Каїн скрізь зуби. Веніамин аж здригнувся.

— ? —...

— Він своєю хитрістю і підступом зумів батькові підхлібитися. На нас виговорює і доношує... підриває довіря... ширить ненависть і злобу. А сам його підмовляє, щоб йому передав своє первенство і все майно. І тоді ми будемо його слугами, найстарші брати. З нас світ буде сміятись! Ні! Я з цим не можу згодитися! Ні! Не можу! Хай буде хто інший, тільки не він! Дивись, як на йому шовкова одежа блискотить, а ми обідрані ходимо! Він їсть найкращі страви, а ми? П'є найкраще вино, а ми? — Воду!

— Так, це правда. Його батько найкраще любить та йому вірить, а нас трактує, наче слуг. Найкраще його вдигає... І обіцяв йому передати все майно. І соромно нам буде, коли наймолодший брат нами порядкуватиме. Так. Правда... Ну, що?..

— Та чого нам йому терпіти, соромну славу нести. Заманім його в глибину степу і вбиймо! І слід по ньому загине!

— Убити?.. Вбити...

На душу впав страх, мов тяжкий камінь. Чогось злякався. І серце корчилося.

— А коли нас батько питатиме, де він, то скажемо, що не знаємо. Що мабуть заблудив у степу і вовки сіроманці з'їли.

Та Веніяминові стало Йосипа жалко, хоч також на його лютий.

— Ні, брате! Не годиться рідну кров розливати рідними руками, бо вона на нас упаде таємом прокляття і Бог гніватиметься. Та земля зрошена рідною кров'ю не буде нас благословити. А сумління? — до смерті непокоїтима!

— А що? Що з ним зробити?

— Продати як невільника.

— І справді!

Усміхнувся Каїн і пшешки: — Тільки обережно, щоб слуги не бачили!

А Йосип уже був блезько.

Летів вітер. На небі ясне сонце. Степ дихав свіжими пахощами.

III.

Вже кілька днів минуло, а Йосип не вертає. Ні спати, ні сидіти Яків не може. Так журиється, так нудиться, так непокоїться його старече і розчулене любов'ю серце. І в ночі не спить. І жахливий неспокій огортає й тривожить душу...

— Де Йосип? Чам його досі немає? Чом не вертає? Чому?.. Що з ним за лихо могло статися?..

Такі тяжкі думки переливаються через голову, мов каменюкою волочив їх хтось у мозку. Мучили й бентежили...

Прилетить із степу вітер і холодом обійме поза спину — морозить. Засмутить, зажурить. Лиш здригнеться старий, мов застрашений і нудотою обгорнеться. І що години, що хвилини виходить за ворота зустрічати. Оглянеться. Подивиться. Нема... Не вертає...

Рано-ранесенько, ще сонце не сходило, щойно буйний почав тихий танець, як над хатою закрюкали ворони. Чомусь на душі так посумніло. На серце наляг тягар.

Старий Яків за ворота вийшов.

Перед його очима, мов зелений килим розіслався широкий степ. Ген на обрію паленіло небо, мов загорталось у пурпурову хустину.

А назустріч сонцю зі співом вилітали пташки — привітати, мов молоду княгіню.

В степу, в далечині, виростало, виростало, мов із під землі двох їздців.

Зближались до його.

— Йосип... —

Майнула думка. І вщерть налилося серце радістю, мов пахучими рожами. Зворушилася душа з розбурханим чуттям, наче горяча хвиля і полинули думки назустріч. Привітати.

Чекав нетерпеливо. Їзці зближались. Дихав степ пахучим повітрям... Пробивались промінням об росу, мов голки...

Це їхали Каїн і Венямин. Ще здалека пізнав Каїн похилу по-

стать батька і серце наповнилося ворожим чуттям, а душа глянула — в'янула, мов квітка на морозі. Серце почало скоро битися-битися...

— Це батько...

— Та він... — Відповів Веніямин.

Його погляд і думки полинули там на край землі, де небо сіло. Чогось мріяв. Та йому не було охоти дивитися на батька, що вийшов назустріч. Він і за Йосипа питатиме.

— Вийшов Йосипа зустрічати, втомлено продовжував Каїн.

— Тож і нудно йому. Він його найбільше любив з нас усіх...

Десь тужить і спати не може... Сльозами вмивається.

Надармо чекав батько сина.

Надармо зрадів.

Каїн і Веніямин зіскочили з коней і батькові поклонилися з синівською покорю.

— Добрий день тобі, батьку! — Привітали.

Старенький батько мовчав. Туга тиснула серце... В очах стали сльози, мов роса, блискучі-блискучі...

— Де Йосип?..

Так твердо і рішучо.

На чолі Каїна виступив піт. Сумління вдарило по душі, мов злісний фірман батогом. Не міг, чи не смів рушитися з місця, мов до землі приріс. Застукотіло серце в грудях, мов камінь. Йому здавалося, що батько про все знає, бо так упевнено на його дивився і так страшно стало батькових очей, що душу пробивали, мов штилетом.

— Не знаємо. Тільки вчора серед степу знайшли чийсь скривавлений одіж, подібну до Йосипової. Може та одіж і не його?.. Подивись.

І Каїн подав батькові трусливими руками скривавлену одежу і пороздирану.

— Як його, то його мабуть вовки роз'їли, бо кісточки не осталося, а може і розбійники... — і не договорив, бо щось тримало язик, мов би його прив'язав.

Яків узяв скривавлену одежу і пізнав, що це є Йосипа.

— Йосипе! Йосипе!..

Скрикнув і гірко заплакав. А вітер війнував над степом. Впав Яков на зрошену землю, на зелену траву і умлівав з тяжкого болю. Жаль розривав його серце на дрібні кусні.

Розлилися і рясні сльози, мов дощ.

Не знав, що його обманюють.

Боліло знеможене серце... Боліла і душа. А далі і Богу помолвився за ту кару, що на його впала. Все від Бога — думає.

Лише вітер летів. Шуміла трава... Співали пташки... Десь крикали ворони... Стелилася соняшна радість.

А в серці біль.

А в душі сум.

Обнималися.

IV.

А там серед степу якісь люди копали колись криницю і не докопали. І води в ній до сьогодні немає. І нікого живого навколо. Суха.

І туди ніхто не заходить, бо терни колюче буйно розрослося, що й нікому доступити.

На дні в криниці лежить із звязаними руками і ногами і нагвй, мов на світ народився, Йосип. Це його тут братя кинули і дожидали купців.

Жадоба володіння не має сумління, так як тигр пад своєю бідною жертвою. Вона кидає людину на дорогу огидних злочинів. Безоглядна, мов кат. Жорстока! Жорстока!

З такою жадобою кипувся Каїн та Веніямин на брата Йосипа і тут запроторили у ту криницю, мов у тюрму. Постановили його знищити.

Лежить Йосип на холодній землі, лежить і думає. Сам один, мов пустельник, що відмовився від людей і світа, щоб цілковито віддатися Богу.

Та не плаче і духом не паде. Думкою лине до доброго батька. Коби він так знав, що він тут, иташкою прилетів би його визволити із тої неволі.

Його орлині очі благально споглядають на зорі, що моргали до його, мов молоді дівчата і всміхалися... Прилітав і вітер, мов друг і обіймав і цілував висохлі вуста і ніжно гладив по молодечому лиці і знов вилітав у степ гуляти. Жалко йому ставало за волею, а ще більше за буйною юністю, яка марно без радості звяне, мов квітка на морозі.

Лиш думки нестримно рвалися, мов розбурхані вітри та так нестримно, мов гірський потік.

— Гей, зорі, зорі! Загляньте через віконце до батька і скажіть-розкажіть, що я ще живий та закований у висохлій криниці лежу і що доля наді мною знущається. І ти, буйний, залети під віконце і застукай і скажи-розкажи, у яку я неволю попався, а він серед темної ночі прийде мене визволити.

Так благав. І зірок і вітру.

Та надармо.

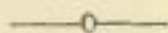
Він знав, що старенький батько жде, що і плаче. Тільки не знав, що брати, Каїн і Веніямин, обманили батька. Що його одежу замочили в овечій крові і сказали, що його вовки-сіроманці роз'їли.

Навколо тихо, тихо, мов у зачарованому замку. І лячно. Тільки глибоко дихав повними грудьми... На обрій почав визирати місяць, що обгороднувся червоною хустиною...

Хотів пручатись, ціврати щурки, які глибоко в'їлися в тіло та зомлілі руки і ноги навіть порушились...

— О, Боже, Боже — глибоко дихнув і знову почав гаряче молитися.

Поворохнулася тиша. Почув чийсь людський голос, що зближалися. Почув людську ходу. Поза спину пройшов жах. І так стало лячно-страшно.

Над вечір над'їхали кунці та з далекої півночі. Їхала їх ціла валка. Рипіли вози, мов Їсти хотіли — немазані. Поволі ішли круторогі довгим та широким чумацьким шляхом.

Співали кунці а пісня слалась по безмежному степу і утихала, мов заблукана.

І сіли спочивати.

Каїн, що сидів біля шагра, почув буйну чумацьку пісню, що пройняла і його сувору душу чуттям ніжності, зірвався з місця і скоро побіг. Утішився, що позбудеться свого ворога.

Знали купці Каїна, бо нероз у його товар купували. На зустріч вийшли.

— Добрий вечір, пане господине!

Поклонилися.

— Добрий і вам...

Тихо відказав.

— Що маєте продати?

— Невільника! Та тільки в далеку сторону завезіть, щоб ніколи у ті степи не повернувся, бо великий ворог наш...

— Де він? Кілько?

— Ходіть!

І попровадив до сухої криниці.

А гроші затиснув у залізану долоню і радості не було краю.

Тільки злісно летів вітер.

Лукаво всміхався Каїн.

Його сміх ножем прорізав душу Йосипа. Та не плакав, Не просив. Мовчав.

Тільки гордо дивився на зорі, що всміхалися — моргали. Обнимався з вітром... Шуміли очерети... Шелестіла трава.

Тільки десь старий Яків виглядав сина у сльозах... Молився...

ПАВЛО ЛОСЬ

Н и в к а

Коли благословилася весна...

І сонце і вітер дихнули чарівним теплом. І сніги танули і ріки-потоки переливалися шумною водою і криги поламали і зашуміли буйним шумом ліси... І горобці вилітали зпід стріхи в сад весну зустрічати... І сонце і вітер...

У селі заснували колгосп «Перемога».

По селу розлився бурхливий шум. Одні раділи, другі плакали, бо мусіли весь свій дорібок, усю свою криваву працю віддати на поталу іншій голоті. Мовчали... Свого болю нікому не висказували, щоб не почуло їдливе большевицьке вухо. Тільки гуртками виходили на дорогу та щось шепотали та радили.

— Сьогодні приїхав голова районного земельного відділу. Носов.

— А дивіть, як він із сільрадою по полях ходить! Дивіть! Міряє! Що тільки око засягне!

— Нащо ті пальки забиває?

— Нащо? До колгоспу!

Хто їх знає, нащо? Може...

Потихо шепочуть між собою в гуртку селяни, що стоять коло Со-

хи. Чомусь дивуються. І Соха став під хатою і слухав. А далі і не стерпів.

— Чого ви такі дурні. Чому тут дивуватися? Бачите, до колгоспу землю забирають. Усю найліпшу землю! А ви стоїте і мовчите, мов би вам заціпило! Ні слова, ні два!

— До колгоспу?!

— Хай роблять з нами, що хочуть! Хай землю забирають, а ми до колгоспу не підемо! Хай і нас забирають. Що порадиш?

— Ви всі мовчіть! Тільки мовчіть!.. Хай з вас і шкіру знімають, а ви мовчіть! Терпіть москалям... — обурено говорив Петро Соха. А я мовчати не буду! Чуєте: що не буду!

— І пальки забити на свою нивку не дам, поки мої ноги по ній ходитимуть! Нікому її не дам, поки житиму! Чуєте? А ви мовчіть!!!

Сонце підходило щораз вище. По дорозі розливався сталій сніг. З хат виглядали діти з усміхненими рустами. Щораз тепліше дихав вітер.

Покинув Петро Соха безрадну та мовчазну юрбу селян, що стояли на дорозі і побіг за село на поле, на свою нивку, а грязька землі, мов клей, чіпалася до чобіт.

Вибіг на нивку.

Нивка була крита зеленою озиминою, мов би на ній хтось розіслав зелену хустину, аж серце раділо. Зняв шапку і помолвився. Милувався... Душа під хмарами здіймалася.

Навколс розливалось сонце. Дихав ліс. Пахло поле свіжою землею. Чогось так хотілося жити, мов би в самому раю...

Голова райземвідділу Носов із сільрадою позабавили пальки на сусідській ниві. По саму хату відтяли. Навіть і курка не буде мала куди вийти. Тільки хату оставили в спокою.

І на його прийшли і ласо глянули.

— І це до колгоспу!

Буркнув Носов. А голова сільради, Дибало забив білий палець та притакнув головою: Так!

— Як ви смієте на мою нивку пальки забивати? Яке ви маєте право її мені відбирати? Ця нивка моя! Не дам її нікому! Сейчас звідсі забирайтеся!

Мов тигр скочив Петро Чепіга до Носова, який здивовано, великими очима дивився на Чепігу, який так певно і сміло говорив, мов гострим ножем різав. Повикидав пальки.

— Хто ви такий, товарищу громадянине? — Спокійним тоном почав Носов, ломаною українською мовою.

— Я власник цієї нивки!

— Земля не є вашою, а державною власністю!

— Що? Державною? Держава мені її купила? Яке має право її мені забирати? Ця нивка є моя! За ціну власної праці я її здобув! В цій землі є моя кров і кість!..

— Ви проти держави?

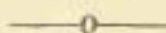
— Так! Я ненавиджу таку державу, яка рабує! Мою землю мені відбирає! Я люблю таку державу, яка нас захищає! Боронить!

— Ідіть до колгоспу, далі будете її орати і сіяти! Буде ваша!

— Мені не треба!.. Я і на тій нивці господар без колгоспу!

Носов більше не говорив і не сперечався. Мовчкя нішов далі. Тільки очима хижака зміряв його рослу постать неуступного мужика, якого виплекала українська земля.

Пригріло сонце, надлетів вітер і зпід кешкета виривав буйні чорні кучері. У долині мовчало село, лише потік не мовчав. Десь відзивалися собаки. Десь там ворони... Крикали...

Рано-раненько селом мов ластівка пролетіла цікава та несподівана вістка.

Тішилися деякі.

— Уночі Петра Чепігу з родиною забрали...

Осталася порожня хата. Під пічню сидів кіт і здивовано розглядався по хаті, шукаючи своїх хазяїв. На стіні сумували святі ікони, мов сироти, бо хтож тепер буде до них молитися?

Через отворені двері залітав вітер.

Мов когось шукав.

Пустка...

Заглядали сусіди і останнє забирали.

Доробовували...

ПАВЛЮ ЛОСЬ

Церковний лан

На полоті розіпняли плакат із великою чорною азбукою, що демонстративно кричав:

— Уся земля поміщицька і церковна селянам! —

Летів із поля вітер селом і бив-товк плакатом об пліт і над ним злостився, мов хотів його на куски розірвати та кинути в грязюку. Але що його всі чотири кінці були міцно прибиті цвяхами, то не міг дати ради.

Край села плило сонце поміж сірі хмари, а на громадському домі лопотів червоний прапор.

Уся сільська рада зійшлася до канцелярії ділити церковний лан. Їх десять чоловіка позасідали кругом стола і раду радили, кому і кілько землі дати. Бо такий вишов закон робітничої влади.

Під канцелярією повно народа. З цілого села збіглися бідняки, мов голодні собаки на здохлого коня. І старі і молоді. Навіть і діти. І чоловіки і жінки. Тільки богачів не було.

Усі прагли: Хочемо землі! Ми голодні! Босі! Голі!..

Гомоніли, говорили і сварилися.

— Товариші! Бачите, що ми дочекалися того, що прийшов кінець і панам і понам і кулакам! Досить вони наїлися нашої кривди! Нашої кривавої праці! Що, дочекалися?..

Ходив помежи ту голодну голоту міліціонер Іван Горбачик, з червоною опаскою на руці і п'ятираменною червоною зіркою на грудях, мов

який комісар. Ходив і голосно говорив, щоб усі його чули і радів і всміхався.

— Ми того і чекали... Відзивалися босяки з понурими чолами і зарослим обличчям, мов зроду не голилися.

— Тепер їхня земля, оті всі лани, будуть нашими! І коні і худоба. І ці всі стирги! І ліс також. Не будемо зимою в холодній хаті сидіти. Возьмім наприклад нашого попа. На що йому тільки лану? Що він з тим збіжжям робить?

— Так. Це правда! Панів годує!..

— Чи він не має досить, що з нас дере і за живого і за мертвого? Чи йому не досить! А коли дасть тобі який загін засіяти, то зараз дай йому третій сніг! Скінчилося їх пановання!

— Вже час! Досить йому!

— Він лану не купив! Лан здавна є наш! Тільки не було нашої правди...

— Так є, що наш!

Поправив Франко Долик, що обідраний стояв під стіною і трусився з холоду.

— Прийшов, люди, час... Прийшла наша робітничка влада і нас зволіла зпід панського ярма, а панів прогнали одних на Сибір, а других до святого Петра. Нам дала правду і землю! Нам більше це треба!

— Нам більше не треба! Прогомоніли бідняки.

— А наш піп крадій? Його також на Сибір!

— На Сибір! На Сибір!!

Підтримав міліціонера босяк Михайло Клим. Підтримала з обуренням і голота. Дмухнув вітер і кидав ті жахливі слова в розтіч.

Слухала та й не могла дослухатися біднячка Варвара, що була свідомою і чесною жінкою. Вона гостро запротестувала проти міліціонера Горбачика, який домагався, щоб попа забрати на Сибір.

— Не слухайте, люди, цих босяків! Оту голодну сволоч! Не слухайте! Вони йдуть на руку нашим ворогам! Нащо отця на Сибір забирати? Що кому він зробив? Що кому винен? Кого він силував йому платити? До його йти?

Падали її острі слова, мов кулі. А ті мовчали.

— Побачи їх правду! Гірка буде вам ця земля! Вам жити не буде хотілося! На що нам їхньої правди! Хай нашої не топчуть! Добрі ті москалі! Тільки що не печені!

На двір вийшов голова Осип Масничок і секретар Куля з білими шматками панеру. На їх чолах висіли розпатлані чуприни, якими почав гратися вітер.

Усі втихли і їх обидвох кругом обступили, мов діти батьків, які приїхали з міста. Усі на них дивилися голодними очима, мов би їх хотіли поїсти. Та так нетерпеливо.

Тільки одна Варвара стала збоку. Їй байдуже, чи їй дадуть землі, чи ні. Її душа не за землею болить, ні! А болить, чому наші люди самі своїх розпинають! Чому вони такі темні, такі невідомі, що не видять, хто їх саме розпинає? А їх ті розпинають, що на пгтиках скржавлених українською кров'ю несуть їм свободу і вольну землю.

Її це так боліло і так міцно тиснуло за серце, що в очах показалися великі сльози, мов горох, бо бачила, як під цим червоним прапором

розпинають усю Україну! Чула, як конає мільйони жертв. Як свої помагають розпинати і на цих хрестах самі гинуть!

Мовчала.

Тільки тоді пробудилася з важких задум, коли на голову посипалися прокльони і лайки з уст із тої вічно незадоволеної голоти.

Вона всміхнулася. Ніхто не був задоволений з поділу церковного лану, бо там йому не наділяли, де хто хотів.

Шуміли верби... А лан мовчав... Летів і вітер, мов божевільний і хотів видерти плакат із плота. Десь відзивалися собаки...

ЖИГМОНТ ПРОЦІШИН

Перевибори

Був це незгірший кусень срібла, цей тризуб, що його замовив був Вадим Постіл. Та він боровся ще з думками. Він не був ще зовсім певний, що його задуманий щедрий жест дасть сподіваний успіх, що його не підіймуть на клини та не назвуть дурнем і комедіянттом. Який суддя уміє поєднати розум із серцем? Вадим Постіл старався не думати про те, скільки було розуму і скільки серця в його задумі, проте він був ще сповнений вагань, коли прийшла пора відобрати замовлений предмет.

Була передвечірня година. В сутінковій глибині просторої крамниці тм'яно мерехтіли скло і метал. Золотник любовно поважив на долоні важкого тризуба, заки передав його в руки покупця.

Вадим підступив до вікна, щоби перевірити викінчення предмету й золотом ритований напис:

— У п'яті роковини головства — Вдячна Громада!

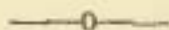
Праця була бездоганна: і тризуб і напис були втіленням Вадимового бажання. На мить зникли неспокій і вагання мовчаливого покупця під міцним доторком радості.

— Це справжній клейнод! Гратулюю вам — сказав він по довгій хвилинні, майже несміло.

Поки золотник шукав у шуфлядах відповідного етюї, Вадим клав на прилавку гроші, в яких були тепер невідклично погребані надії на візитне вбрання і зимовий лоден.

До зборів було ще пів години, але Вадимові було так, як людині, якій довжиться час перед великою пробою.

Було двадцять хвилин до зборів, коли він висів із трамваю перед кафе, в якому Громада мала свою домівку. Служаща готовилася нести на гору піднос із трьома шклянками пива. Вадим замовив четверте і їхнув двері від сходів.

Неспокій Вадима Постола не був пустий. Людина не завжди носить один і той самий капелюх. Бажання зміни й нового в природі людини і боротися проти цього бажання — річ даремна. Але ж Постіл

усетаки думав, що голова товариства, се не капелюх вам, що його можна кинути в кут, коли кінчається сезон.

Велика частина громади бажала нового голови: але ж у закидах, що кружляли в громаді під адресою голови Радича було більше сплетнів, ніж правди. Радич знав, що боротися переконливим словом проти сплетень була би річ даремна, піднімати ж отверто боротьбу проти їхніх авторів дало б у висліді не поєднання, але розкол громади. Але чи не було б це ліпше і мужніше від тієї наївно-божевільної думки, що зродилася у душі Постола підчас нещодавнього вечора проведеного у Радича?

Була це вже пізня година і майже в цілому домі царила тиша ночі. Постіл забарився над текою гравюр, господар продовжував свою звичайну вечірню працю: писання на машині обіжників і листів у справах громади.

Серед тиші прозвонив телефон.

— Галло! Слухаю! Що? Мій син!..

— Так, він знову придержаний за авантюру в піднятому стані. Він не дає відвести себе до хати!..

— Придержайте його поки він не протверезиться трохи. За годину я прийду по нього!..

Постіл бачив, як він знову похилив голову над машиною, блідий, але спокійний. Згодом, замикаючи теку з гравюрами:

— Чому ви тратите ночі, пане докторе, на громадську переписку? Це ж діло секретаря, Мостовича!..

— Мостович, еге-ж! Треба довго ждати поки він зволить написати листа!.. В решті, він має інакшу переписку до редагування. Ось вам зразок!..

Він тицьнув Постолові зшиток машинопису, глянувши на нього так, якби він і йому не довіряв.

Постіл читав:

«Ви зробили б мудро пане голово, якщо б ви скликали Громаду на збори. Чим швидче, тим краще. Ми маємо вже досить вашого головства і хочемо перевиборів».

Підпис був анонімний:

Більшість членів.

— Я рішився пошанувати волю тих, що незадоволені, цькують проти мене — говорив спокійно Радич — і саме тишу обіжник про скликання зборів на суботу, з перевиборами голови, як єдиною точкою програми.

І по хвилині:

— Чи знаєте, яка це дата, найблища субота!?!..

— П'ятидівтя вашого головства!..

— Точнісінько. Я піду на них по мою заплату!..

— 0 —

Над головами чотирьох людей царила мовчанка, поки Річковий не пронолоскав горла:

— Як думаєте панове товариство, кого б підсадити нам на нового голову?

Чотири шклянки пива на зеленому сукні стола були мов дві пари жовтих мутних очей тієї напнутої тиші, що після питання знову зацарювала в сутінковій салі. За вікнами приглухло лунали голоси газетних продавців про події, що котилися над неспокійною Європою. Було так, наче б судьба тих подій залежала від відповіді на таємниче, але різко кинуте питання Річкового.

Клубук — піддав нерішено Карась.

Мостович — сказав повагом Любарт.

А на вашу думку? — спитав Річковий Постола, подаючи йому сигаретну коробку понад столом.

— Дякую, я куритиму мою носогрійку — Похиляючись із своєю золькою над закаблуком. Вадим Постіл ховав перед очима земляків свою гірку усмішку. — Я думаю, що і Клубук добрий і Мостович добрий, й ви були б добрі на голову, пане Річковий!..

— Жартуйте здорові! — відказувався Річковий. — Мені до головства, як ракові до карити!..

— Що це таке головство? — роздумував ув голос Постіл. До головства може бути покликаний кожний, хто носить голову на своєму місці, цебто на плечах, а не наприклад у чоботях!..

— Голова голові не рівна! — завважав переконано Любарт.

— Чи може, борони Боже, кому з нас росте вона криво?

— Ви не відгадуєте думки Постола — посміхнувся лукаво Карась — Постіл хотів сказати, що таким головою, як Радич, а то й ще кращим, міг би бути хто небудь з нас, чи не так?

В тому і річ! — говорив Річковий — Мати голову за себе, це не те саме, що мати голову за ціле товариство!..

— Голова товариства, се радше умовне поняття ніж абсолют, це... символ, коли хочете!.. — говорив далі своїм філософічним стилем Постіл — Його вартість лежить не тільки в ньому самому, але й у вартості тих голов, над якими він командує!..

Він замовк за клубом диму, але заки його співрозмовники встигли подумати над відповіддю, їхню увагу прикувала до себе постать Михайла Рубахи, що вже від порога погрозиливо вимахував руками:

— Битиму, а, битиму!..

— Кого? За що?

— Кого ж би, як не нашого Радича!

Він став розказувати довгу і заплутану сілетню, якої він був легковірною і несвідомою жертвою.

Тепер двері безупинно відчинялися і зала наповнюлася гомоном і розмовами.

Вадим Постіл непомітно перенісся на кінець стола і мовчки прислухався до вивків розмов:

— Я вам кажу, що Радич се амбіціонер!..

— Він злий психолог, я перестерігав його перед!..

— Він хоче кермувати Громадою, а не вмів покермувати власним сином!..

— Кому здає він звіт із фонду допомоги?..

Під готицьким склепом салі стояв гул мов в улї. Гул цей лягав на вуха Вадима, мов кам'яний шолом і хоч сидів він із виглядом людини, що мотає на цус те, що другі говорять, його гладко брите й бліде обличчя було мов суха шкаралупа, під якою не переставали битись його власні думки.

Були ще й інші на салі, що здавалися слухати і мовчали так, як Постіл.

На салю увійшов секретар громади. Розсівшись на напротивному кінці стола, він понишпорив у шкіряній теці й витягнувши звідтіля великого розписного аркуша, шпурнув ним на середину стола:

— Натє вам!.. Якщо хтонебудь з вас має охоту підпомагати дітей пана Олійника! Це один з найновіших помислів Радича!..

Розписний лист запомог був ще чистий й виднів на ньому тільки даток голови. Лежала вона поміж двома рядками іронічних або мовчальних облич. Ніхто з присутніх не брався за перо. Уста секретаря зложилися до усміху, його чоло було біле й не дурне, за його очницями була прихована гордість. Він знав, що сьогодні ставитимуть його кандидатом на голову.

— Прийшла коза до воза, а віз: не тра'мні кіз!.. — махнув присуджуюче рукою Любарт.

— Радше циганським потерчатам на горіхи! — сміявся глумливо Рубаха.

Тоді Постіл ожив і раптом нахилився до вуха Рубахи, який сидів тутже, на розі стола:

— Хто розповів вам ту.. історію.. з неприхильною опінією Радича на вашому поданні?..

На кострубатову обличчі Рубахи, що було ціле у темних яминах і різких, бритих обрисах, віджив гнівний вираз. Із глибоких очодолів глянули на Постола очі людини, яка не має сумніву, що її покривджено й ображено:

— Хто, це не повинно вас турбувати, але ж воно не «історія», а гола правда!..

Постіл відчував, як його вагання росте теж у гнів:

— Мостович?..

Рубаха мовчав, але від його погляду померк останній сумнів Постола. Він підвівся і перейшов на другий кінець стола. Він похилився над головою Мостовича і через хвилину обидва вони підійшли до Рубахи й коли і цей підвівся, в трійку наблизилися вони до вікна.

Вмираюча яснота дня падала блідим заревом на трикутник облич, з яких одно було спокійне й суворо всміхнене, два другі ж рухливі й пристрасні. Тиціяно Вечелльо глядів із амбразури вікна на свої три обличчя із Цезаревого гроша і бачив, як невинний фарисей вхопив винного фарисея за груди і як рука судді і смирителя поклала міцну долоню на гнівне рамя. Ця третя постать покинула свій спокій й говорила палко про вищу правду. Тоді Тиціяно Вечелльо бачив повільну переміну своїх трьох облич у іншу, близьку йому картину, на лійї пуніки з Емауса стрічають третього Вандрівника.

Останній промінь дня потонув у хвилі електричного світла. Постіл, Мостович і Рубаха вернулися на свої місця поміж гомінке товариство.

Була шоста. Тоді Вадим Постіл устав і промовив рівним голосом: — Шановна Громадо, якщо дозволите, я заберу слово у вашому імені в справі перевиборів.

Громада прийняла оплесками слова Постола, бо багатьом здавалось, що в різкому, майже гнівному тоні тих слів промовляли їхні власні бажання і тому, що якраз тоді війшов швидким кроком на салью Радич, було так, наче б тими оплесками громада вітала його появу.

Серед раптовної тиші, що приглушила оплески, Вадим Постіл зайняв слово:

— Пане Голово! Цього місяця минає п'ять літ вашої праці для Громади. Для вшанування тієї річниці всі ми спільно передаємо вам оцю пам'ятку!.

Він бистро перейшов здовж стола і передав Радичеві важку коробку.

Вернувшись на своє місце, він глядів на два ряди облич, що підоймали до нього німий знак запиту.

— Хай ця пам'ятка — говорив він далі — буде символом згоди і кращого майбутнього для нашої громади. Протягом вашого головування ви мали прикрі переходи з неодним із нас, але ж я переконаний, що коли кожен з нас покладе собі совісно руку на груди, він мусітиме сказати собі одно: треба посвятити особисте для громадського, мале для великого... Сьогодні ми бажаємо, щоби прикрі спомини пішли в непам'ять і щоби ви головували нам ще многі літа!.

У двох рядах облич, на яких здивування не слабло, Вадим Постіл бачив тепер тих, які раділи широким усміхом і яких руки здіймались до оплесків. Оплески залунали несміло, але швидко вони ряснішали і душцали, мов хвиля, що пливе прудкіш і прудкіш. Найсильніше гриміли долоні Рубахи. Карась, Любарт і Річковий вертіли головами вліво і вправо з очима людей, які несподівано опинились на кумедному видовищі, але ж коли і Мостович став плескати, пішли й вони слідом за всіма.

Коли оплески втихли і Радич із блідим суворим обличчям і тризубом у руках сказав своє коротке «дякую», тоді підвівся Мостович:

— Я змінив мою думку в справі допомоги для дітей Олійника, які бажають вчитися, бо роздумавши над тією справою, я прийшов до переконання, що діти не завжди мусять відповідати за провини батьків і що Громада не завжди повинна бути глухою там, де краще є бути великодушним і вміти прощати.

І коли він значив свій даток на розписному аркуші запомог, він з усміхом глянув на Постола і Рубаху, які мовчки притакували йому головами.

Розписний листок запомог вандрував довкола стола і серед тиші скрипіло перо датчиків. Коли ж було покладено останній підпис на білий лист паперу, всі звернули увагу на сльози, що падали одна по одній мов груба роса із Постолових вій.

Кров за кров

(Нарис).

— Пречиста дівонько, рятуй нас нещасних, змилуйся над нами, — біля воріт заводила молода Петриха...

— І за що ви антихристи мого Петра на смерть скатували, в залізо скували, ані на дорогу водоньки напиться не дали і в кровавій сорочці, як якогось розбишаку в Сибір пігнали?

— За що?

— Сусідоньки добрі, та чогож ви мовчите, скажіть мені, за що?

Біля воріт по вулиці проходили люди, Петрової жінки ніби не бачили, її гори й нарікання гейби не чули — ішли, поспішали, як німі колоди, бо кат в селі скаженів, люто шалів...

Село в жаху причалося, село завмерало.

Петриха уже не плакала. В її очах не стало сльоз і не благала бо не було слів. Мовчали пристрасно її горічі, спрагнені вуста. Тільки немовлятко ще в пеленках до грудей тиснула і з ним розмовляла:

— Богданку мій, нема твого деді, нехристи люті нам його забрали, на віки нас розлучили. бодай вони — злі люди, своїх не побачили...

Маленький Богдан, усміхався, так любо дивився на свою неню, отворив ротик і нив і ссав з ненених грудей її міль, горе і біль...

— ...Бдиний мій, нечисті руки нам його забрали, на віки нас розлучили... — знову починала... нещасна Петриха.

— Олено, сусідонько мила — обізвався за плотом сусід Петро Грім — не плачте, не гризіться, та уже перестаньте — така наша доля. Це не люди, це гадюки злі, отруйні.

В них немає ні крихітки людського сумління, ані милосердя.

Моя стара за Іваном очі прешлакала, на віки їх прокліяла, весь наряд проклинає цих, «братів покровних».

— Прийде на них страшна Божа кара!

— Та чого ж ви молодиче знову зачинаєте?... Хиба ж це тільки нас нещастя здибало? Цієї ночі 20-цять душ зі села забрали і хто знає, що це нас чекає? І не надурнож до Герника приїхав носатий комісар. Жінко — говорив даліше Тимко — велике нещастя зіслав Бог на нашу землю, чекісти тисячами в тюрми іхають, тисячі невинних в Сибір посилають, розстрілюють, мучать і за що? — Сам Бог святий знає! Як прийшли ці антихристи, то казали, що несуть нам добробут і волю, а вони ще до тящої неволі народ уярмили. Але дарма! Весь народ не помучать, — народ буде жити!

— Нашу Правду не здушуть і не переможуть!

— Петрихо, сусідонько моя, — наминав старий Тимко — не плачте більше, це вам не pomoже. Кажу вам, пригорніть малого до своїх грудей, корміть його, най він росте на славу нашого люду і вам на потіху. Дайте йому ссати, вливайте в його немовляну душу ваші сльози, гори, ненависть і гнів! Сталіть в нім остренний меч, куйте в нім уже відтепер страшну помсту за свого батька...

— Петрихо, пригорніть... най росте местник!

Мати Богданова, немов пробудилась, немовлятко обіймала, до грудей тиснула і щось йому-Богданові шептала, розказувала...

Була північ...

Тимко привітав в хаті своїх трьох однодумців і вийшов на двір. Весняна ніч тисяча девятьсот сорокового року була темно-понура. На темному небі ніде ані зірки, ані одна не моргнула на Галицьку волость. Під чорним простиралом все гейби спало, десь в норах куняло. Ані собаки не заводили, ні півні не ціяли, ні хруцики собі не брели; умозк в селі парубоцький спів, не грала перед воротами любовну пісню сопілка. Мертва тиша. А ця тиша, як грізне марево насувалась в душу старого Тимка.

— Боже єдиний, це уже буде кінець світа — вздихнув Тимко. Хвилину ще постояв, наслухував біля воріт, перехрестився і вертав до хати. Дубові двері притяг на колоду і вступив до комори.

Серед комори на стільці бликала свічка.

— Ніхто вас не бачив? — спитав Тимко.

— Ні!

— Попращались вдома?

— Ні!

— Взяли зо собою щось на дорогу?

— Нічого!

— Добре зробили, з тайстрами лехко виести чортам в руки!

— Люди добрі хліба дадуть.

— Хлопці мої, — продовжав Тимко Грім — це тільки початок, за вами йдуть до бою нові лави... Хата від хати, село за селом, всі повіти на Покуття йдуть... весь нарід повстане, сполохне за наші кривди.

Тимкові очі з під насунених брів сипали іскрами. Це вже не був той Тимко, що в саме полудне під полотом, потішав ніжними словами: «Петрихо, сусідонько мила, не плачте, не гризійся, така наша доля»!.. Його слова в коморі дуніли. Говорив мовою, як говорять полководці перед наступом до свого вояцтва.

— Хлопці, хто це у світі чув, щоби паршивий Гершко провадив селом? — Хто це у світі бачив, щоби смердячі жици пхали свої нечисті руки в церковне діло. Жидовія проклята, яка в нас жила і з нас кров пила, нам церкву замкнула, від дзвонів посторожки пообтинала, з громадського дому божницю зробила а в читальнях, що ми так тяжко каміння носили і гроші складали — гуляє чернь...

— Жидовія проклята, нищить наш нарід в тюрмах, на засланнях і на шибеницях! Палять наше майно, рабують церкви і беруть нам насильно наше Вірую...

— Іване, Дмитре і ти Михайле, кажу вам, таку ганьбу і мертві в гробах не терпіли б!

— Через них найблинших людей зі села вивозять і навіть не соромились мого Івана взяти, Івана, безногого інваліду, от і каліки є їм терном в очах... Жаліє зволоч, хотять нас побити, бо їм не вдалося нас — адоровий нарід побісурманити, большевицькими душевними каліками поробити.

— Дорогі, я уже маю 67 літ, старий, сили в мене мало, але якраз тепер я би хотів мати силу молодого бика, щоби міг розчислитися з нашими Гершками... Проклятий він, свою грубу Рухлю післав в ки́'ячку десь до купелів, а наші жінки через нього в сльозах купаються. От, жінка Петра Каливоди, зо жалю з розуму зійшла. Ціле село збожіволіє. Я взяв дитину, най отара пантрує, а коли Петриха — сохрани Боже — не прийде до здоровля, то Богдана не дамо нікому!

Свічка в коморі догоріла.

Тимко встав, поцілувався зі своїми однодумцями, як з рідними синами і сказав: — Йдіть, йдіть, обережно «збудіть» Гершка і того червато́го чекісту і зметіть їх безпощадно з поверху землі!

— Кров за кров!

Три постаті зникли за воротами.

— 0 —

Ніч...

Тиша.

Ворота закріпили.

Під ногами порскало сміття.

Три постаті в сардаках наближались.

Уже стояли під вікном!

Місяць серпанком протяв темінь.

В їх руках блиснули ножі.

Через віконниці блискало світло. Михайло обережно поотворив одну половину, — зі середини вікна були відчинені. Гершко по добрій п'ятиці в лахах хронів на фотелі. Напроти нього за столом сонів спитий грубезний комісар в обіймах майже нагої молодой коханки. Її обнажені, повні груди тяжко віддихали, як ковальський міх.

На столі стояли склянки від вина і горілки та різні недоїдки пахучих страв. Між тим на столі й на підлозі валялися газети та всякі письма «радянської влади». (Так бідняги довго працювали, аж їм ті всі «урядові акта» від «утоми» з рук повипадали).

— Дмитре, ти тут чатуй, а я з Іваном дам собі раду — сказав Михайло.

— А що з жидівкою? — запитав Дмитро.

— Те саме, що й з жидом!

— Хай згине паршиве плем'я! —

— Нема милосердя; які вони, такі і ми! —

— Тимко казав: «кров за кров!»

— 0 —

В кімнаті шум!..

Заверещала несамовито коханка грубезного комісара.

З її грудей прудила кров!

П'яний чекіст із заллятими очима схопився на ноги. В його руці блиснув револьвер! Михайло блискавкою прискочив і вдарив цю силу остре́ним в груди. Комісар впустив з руки бровніг, загарчав звірячо і повалився безтями на землю. Падаючи цілою вагою, перевернув стіл; забренькотіли черепки з посудин й побиті склянки.

Біля нього лежала вар'ята коханка. Гершко причаївся, блідий, трясся як осика, за мент на фотелі авивався у смертельних корчах. Ми-

хайло підняв зі землі комісарів набитий бровніг. Біля Гершка на фотелі лежав списаний звіткок палеру. Іван взяв до рук і повів очима. На списку підчеркнені олівцем були їх ймення... На Сибір!

— Михайле! Дивися, що вони гадали з нами зробити — заговорив Іван.

— Не дочекались нас в клітці схопити!

— Гиньте стерви за вашу плюгаву роботу!

— Тепер купайтесь у своїй крові!

Іван роздер список на малі куски і кинув на трупи тих, що їх засудили...

— Йдемо! — Сказав Іван до Михайла — і скочили через вікно на двір.

— 0 —

Світало...

Червонів схід.

Йшли в росі, полями вперед...

Усміхалось небо.

Раділа пташина.

Над їхніми головами співала хором весняний, ранішній псалом.

А — ген, в далі, назустріч глядів на них мовчазно володар — ліс.

ЛЕСЯ БОРИСЕВИЧ

„Урок руссаго язика“

(Малюнок з натури).

Балакали про весну, казали що весна збуджує бажання жити.

А у мене перед очима стала весна, яка теж збуджувала бажання жити але несла з собою страшну смерть.

То була весна 1932 на Україні.

Нахлобучивши шапки, піднявши коміри, сиділи хлонці. Їх сіро-землісті обличчя майже зливалися з коліром шапок та плаців. Очі безрадісно-байдуже дивились поперед себе. Бачили — білу стіну, порізані ножичком парти, брудні надписи.

Все це було до болю знайоме, нецікаве, а головне в очах стояли жовто-зелені плями.

Поруч сиділи дівчата — голови пов'язані хустками, видко лише очі, ніс, уста. Дівчата виглядають повніше, але і в їх очах сувора байдужість.

Коло столу вчителька, молода студентка, намагається чимсь зворушити дітей, чимсь розбавити їх, якось розірвати ту мертву тишу, що нависла в класі.

Година минає мляво, але пляново: переклик учнів, запитання домашнього завдання, розповідь нового матеріялу, знову відповідь учнів, як зрозуміли вчительку, запис домашнього завдання. Від цієї схеми нікуди. Яка б не була година, все мусить бути за цією схемою.

Діти нагадують лялькових болванчиків, торкнених рукою — і вони у відповідь колишуть головою.

Сумно... Вчителька намагається щось зробити. Нервово перекладає папери, зошити на столі.

Схема вичерпана... До ока западає свіжа «Учительська Газета».

Не задумуючись, вчителька бере її, розгортає і починає читати:

«Дзвінок. Діти з грюком, криком, сміхом вибігли з класу, біжать до їдальні. Товпляться... беруть горнятка з кавою, хліб білий з маслом, ковбасою, сиром.

«Наївшись кидають одне в одного хлібом, і по закінченню перерви багато праці має вбиральниця, змітаючи до купи цілі гори шматків хліба».

Голос переривався, в горлі щось лоскотало, а очі здивовано ходили по газеті...

Діти, спочатку байдуже прислухувалися, випрямлялися... Очі, голодні дитячі очі, в'ялися у вчительку, напруження в класі зростало.

Вони щодня мають 100 гр глиняного хліба, вони ніде й крихти не сміють кинути, вони зголошуються на нічну працю за малесенький шматочок додаткового хліба, а там... віником білий хліб!

Що це?!.. Де це?! Де це сміють віником мести білий хліб.

Слина гірчила в роті... Хотілось хоч маленького шматочка хліба, хоч не білого, чорного, але справжнього хліба.

Вчителька далі не мала сили підвести очі на дітей, сльози гніву клекотіли в горлі.

Ще вчора на зборах вона з цими дітьми чула доповідь, що це тимчасові труднощі будівництва комунізму, що треба пережити, перетерпіти...

А там віником... білий хліб...

«Де це?! Де?!» — питали діти, встаючи з-за парт і обступивши вчительку.

Вона піднявши очі, повні сліз, сказала: «В Москві»...

ЛЕСЯ БОРИСЕВИЧ

„В сталінському дусі“

За десять хвилин до відходу потягу в купе вийшла жінка її одяг звертав увагу: чорний капелюх, прикрашений чорною стрічкою, коли близьче придивитись нагадував чоловічий ковбой, але майстерними руками перероблений на жіночий; приношена чоловіча міхова куртка, спідниця з якогось товстого чорного матеріялу, який більш нагадував ковдру; на ногах рвані боти.

«Сільська вчителька», — подумала я.

Жінка, зайнявши своє місце, скинула капелюх, що був низько на-сунутий їй на очі. Золотав волосся недбало розсипалось, вона поправила його маленькою зачіскою; лице її було вкрито якоюсь смертельною блідністю, широко розчинені очі дивились майже нерухомо.

Жінка мовчки роздяглась і лягла на лавці, підклавши руки під голову.

Її бліді вуста шепотіли якесь ім'я, а з очей скочувались одна за одною великі сльози.

Вечоріло. Вийшов провідник, засвітив ліхтар, світло якого ледве мигтіло під стелею. Потяг йшов, рівно відбиваючи такт колесами.

Я влаштувалась супроти жінки і намагалась заснути, але моя сусідка викликала у мене якийсь невимовний жаль, і, не стерпівши, я запитала її: «Що з Вами, чому Ви так плачете?»

Сльози ряснійше полились з її очей, і вона приклала хусточку до рота, немов би хотіла затримати той душевний крик, який виривався у неї.

Трохи заспокоївшись, ледве чути жінка сказала мені.

— «Я... я... поховала живу дочку...»

— «Живу дочку?!...» — здивовано перепитала я її.

— «Так, так... Але Ви нічого не питаєте мене...»

Навколо села густою стіною стояв ліс. Він був неначе живий: темніший весною, яскравозелений вліті, золотисто-рудавий в осени і поважно-спокійний взімку.

Ліс шумів, переливався фарбами, манив своєю казковістю, таємничістю, новизною.

В лісі відпочиваєш душою, ніби розмовляєш з цими могутніми велетнями, які бачили багато, але не вміли розповісти. В лісі відчуваєш себе, як дома: дерева привітно кивають верхівками; скрізь тихо, мило, привітно.

Люблю я ліс... І коли бував у великому місті, то відчуваю себе в незнайомому лісі, навпаки в лісі я відчуваю себе дома, тому я і вирішила провести відпустку в цьому лісному селі.

Росиними ранками ходили ми збирати гриби. Цього літа їх було надзвичайно багато, і старі люди пророкували війну. Гриби нагадували засмажені булочки, їх знаходили раптом, а потім навкруги бачили цілу сім'ю маленьких грибків.

Збираючи гриби, я побачила молоду жінку в хатньому простенькому платтячку, в блакитній хусточці на голові.

Я підійшла ближче: переді мною стояла моя знайома, вона вже не була така бліда, сонце позолотило її лице, але очі лишилися так широко розплющені, як і тоді в той пам'ятний вечір. Вона привітно всміхнулась — вона теж впізнала мене.

День лише починався. Сонце косими проміннями золотило сосни, гралося зайчиком на верхівках ялинок.

Поставивши кошики з грибами, ми сіли в холодочку спочинуть, перекусити.

Я знову вирішила запитати мою нову знайому, що трапилось з нею тоді...

Якось тільк відкрила лице жінки, вона понурилася головою.

— «Це дуже тяжко оповідати, але іноді буває так, що коли розкажеш, ніби облегчиш себе... Ви маєте час, майте й терпіння, бо це довга історія, — так почала, зітхнувши, моя знайома. — Мені йшов шістнадцять»

цятий рік! Я була жвава, весела дівчина, любила багато співати, танцювати, любила сцену і часами захоплювалась драматичними ролями, невміло, але від душі гравчи Марусь, Катерин, Галь, які або щасливо кохали і топились, стрілялись, або щасливо і тоді закінчувалося веселими танками й співами весілля. Але часом закопувалась в книжки, і тільки необхідність відривала мене від них. В книжках я бачила зовсім інший світ, інших людей, і, піднявши голову здивовано дивилась навкруги, не пізнаючи: де я, і хто я?..

Від батьків я лишилась малою дитиною і жила в далеких родичів з ласки Божої. Робила в них хатню роботу, няньчила хлопчика, але мені щодня нагадували, що я вже доросла й що пора або заміж, або на роботу... Я була уразлива, щоденні натяги набридли мені і викликали якусь уїдливу біль.

Заміж... Або робота?.. Я вибрала друге... Знайомі допомогли мені влаштуватись в селі бібліотекарем. Це було мені по душі. Книжки для мене завжди були ліпшим другом. З нею тільки не можна розмовляти, але читаючи, бачиш інших людей, бачиш інше життя; розширюється кругозір, книжка вчить поважати людину; і розставляючи на свіжих полицях книжки, я почувала себе дуже добре.

Це давало мені невеликий приматок хліба. Я не голодувала, а крім того мала можливість зробити собі щось з одежі.

Але мені було 16, і жити одними книжковими інтересами було неможливо. Чому?!.. Ми іноді обвинувачуємо те коло, в якому знаходимося. Кажемо: «Винне коло?!» Це так, але здебільшого ми буваємо винні й сами.

Робота кінчалась рано, куди діти той чудовий, літній вечір, коли навкруги квітнуть квіти, співають солов'ї; співають дівчата й хлопці. Мимоволі йдеш до них.

Гуляння було розташоване по колії залізниці. Збираючись гуртками, взявшись під руки ходили ми, чи як звали «маневрірували» по колії годин до 12, співаючи чудових українських пісень, лускаючи насіння.

Молодість неповторима, хоч би вона була й в багні.

Швидко минуло літо... Холодні осінні вечори проводили ми на репетиціях, вивчаючи ролі, щоб потім розважати невибагливих глядачів. Я грала Марусь, Галь, а мій партнер, веселий, жвавий сільський хлопець, грав Микол, Грицьків, Петрів.

Кохавчись на сцені, ми мимоволі закохались одне в одного. Ми не знали добре один одного, ми не прагли до вищих ідеалів, ні, ми покохали й все...

Щоб зробити мені приємність, він став брати книжки, але нам вже не вистачало тих зустрічей, які відбувалися на роботі та в клубі, зустрічатись у мене мені не дозволяла господиня, в якій я наймала кімнату.

Вихід був знайдений — я стала ходити до нього. Мати-селянка — спочатку трохи здивувалась, але потім, очевидно, вирішила, що тепер все пішло шиворот-навиворот.

Пригадую одяг, яким пикували тоді дівчата: на голові чоловіча кепка, на ногах чоботи, чоловіча сорочка, коротко підстрижене волосся і лише коротка спідниця нагадувала, що ти особа жіночої статі.

Один раз я попала на вечерю. Зварили дуже смачні вареники, — крім мене були ще гості, я вже була на правах невістки, тільки ще не оформленої... Після свекруха казала сусідці: «Дівчина нічого. — тільки в кепці вареники їсть».

Непомітно я завагітніла. Спочатку мені казали, що ось... ось... одружимося, зупинка лише за плиткою, але це ось... ось... помітно віддалялось. А вагітність росла, що робити, без батьків, без допомоги...

Я звернулась до лікаря: оглянувши мене, вона, стара, сивенька жінка, благала мене не калічити себе, не робити аборт.

Час не чекав... А між нами холодок став холодом.

Не витерпівши я вирішила покінчити все разом.

На ранок все село знало, що мене врятували, відтягли з залізничної колії.

Коло ліжка, винувато всміхаючись, сидів мій сужений.

Через три дні, під вечір, стара кобила везла мене й моє убоге збіжжя. На повороті кобила спиткнулась на праву ногу.

— «Не буде пуття», — майже разом сказали ми, мимоволі почувачуючи, що шлюб не такий, як хотілось.

Я весь час мріяла про сім'ю, про матір... а матір... хотіла заможню невістку, дочку фельшера, що мала скрині добра.

Швидко народилась дитина. Тяжкі муки перенесла я, родивши дитину. Я була така зелена маги, що боялась взяти її на руки, не вміла погодувати, покупати її, а тяжка хвороба прикувала мене до ліжка.

Минув місяць... Молодість бере своє. Я вже могла ходити і вирішила піти на село, (ми жили на самому кінці села).

Нарядивши маленьку дитинку в рожеву шапочку, замотавши в нове одяльце, я, одягшись в те, що найкраще мала, пішла на село.

«Нічого кращого немає
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...»

Мені здавалось, що всі милуються моєю дитиною, і, дійсно, знайомі вітали мене з дочкою і... жалістливо кивали головою.

Якийсь сум закрадався мені до серця... Нарешті все розкрилося... Мій чоловік має коханку — вчительку, яка місяців зо два працює в нашому селі.

Додому я повернулась біліше крейди. Спішно збрала пелюшки дитини, взявши все необхідне, я пішла, щоб ніколи не повернутись.

Дівчинка росла, маючи карі батьківські очі, золотаве волосся матері.

Гордість не дозволяла мені брати допомогу від батька дитини, як я перебивалась, це відомо одному Богу.

Без рідних, без знайомих, одна з малою дитиною в місті, я відривала від себе ліпший шматок, я не мала змоги одягтись, бо мусіла тримати няньку, я не знала дівочтва, ставши жінкою, а потім і матер'ю, мала всього 17 років.

Все, що я мала: життя, вільний час, їжу, одяг, я віддавала малій дівчинці.

Я ніколи не сказала їй, що вона звязала мене, що вона заваяє мені жити так, як того вимагають мої роки.

Я рахувала себе відрізаним шматком і дуже критично дивилась на всілякі залицяння. Перший шлюб гострим ножем стояв у моєму серці. Єдина втіха — це були книжки. Їх було багато тисяч. Стрункими рядами вишикувались вони на полицях і серед них було вже багато старих друзів, які сумно кивали мені з полиць. Були й нові, які ще чекали своєї черги.

Прошло сім років. Час кризний лікар... Біль втратила свою гостроту. Я одружилась вдруге. Довго вагалась я, чи виходити заміж взагалі, а коли виходити, то за кого і як. Люде, які оточували мене, були мені мало симпатичні, а коли й були серед них добрі гарні юнаки, то я завжди відмовляла їм, бо не хотіла, щоб моя дитина була неприємним додатком. І все-таки я одружилась... Чоловік мій був удівець, мав дві дівчинки.

Олеся, так звали мою доньку, привітно зустріла нових сестер, нищечком вона гостро відчувала, що буде ділити з кимсь свою маму: але нові сестри дичились Олесі, глузували з неї, били, сварились. Олеся не любила жалітись, але в її очах з'являвся недитячий смуток.

Нова сім'я не виправдала себе. Я, знаючи чисельні оповідання про звих мамух, ніколи не пораджу йти заміж на чужих дітей.

Свої діти — своє горе, а чужі — горе вдвоє...

Я не ділила на своїх та чужих, іноді пестила більше чужих, бо в них не було самого дорогого — матері.

Олеся росла старанною дівчинкою. Це була висока дівчинка, жвава, весела, любила веселі розваги, самолюбива, пильна до учоби. Але я, на великий жаль, констатувала, що вона не любить читати книжки. Мене це турбувало, але я втішала себе думкою — всьому свій час.

В кімнаті вона вміла прибрати, голка вже спиритно бігала в її руках: хусточки, серветки, доріжки вишивали маленькі рученята.

Пришов страшний 37 рік. Мільйони людей було кинуте в тюрми, заклеймлено страшним ім'ям «ворог народу».

Страшна хвиля не минула нашої хати... Батько опинився в тюрмі, а я лишилась одна з трьома дітьми... Старшій — 14, меншій 6 місяців. Нас, дружин, родичів, викидали, як негідний хлам з кімнат, виганяли з роботи, відбирали майно, і, нарешті, сажали в тюрми.

Від тюрми мене спасла 6 місячна маленька дитина...

...Але що робити далі?! Всі хочуть їсти... їсти щодня... Родичі відмовилися. Страшний терор не мав собі прикладу в історії.

Розстріли... 10, 15, 20, 25 років страшної каторги, смерть ліпше якої, лунали по країні. Країна була залита кров'ю, сльозами, прокльонами. А нарід-раб оплесками підтримував накази та вирoki злочинного уряду.

Ми, родичі заарештованих, нагадували тріски в бурхливому океані, щоденно жбурлялись, болісно вдаряючись об кам'яністі скелі людської жорстокості.

В кінці листопаду мене вдруге викинули на вулицю з маленької кімнати, де я знайшла тимчасовий притулок...

Спродавши все, що я могла продати, я вирішила їхати... куди... я і сама не знала...

Під стріху — це було єдине бажання, бо наступали грудневі морози. Бо — малі діти.

Я вже мала довідку, що я не вчителька, а вбиральниця, тому мала надію дістати працю десь на фабриці.

А з трибуни виступав сатрап Молотов і, фарісейськи примружуючи очі, запитував: «Чи є в нашій країні хоч одна людина з вищою освітою, яка-б працювала не за фахом...»

Таких було мільйони...

Потяг віз у невідоме. — Колеса співали свою звичайну пісню, а в голові свербило: «Що буде далі!?!»

В столиці знову дали права вчительки, але на відстані 150 кл. від великих міст.

Такі ми страшні вороги...

Школа, в яку мене призначили, нагадувала дитячу тюрму, в яку було кинуте 540 сиріт-дітей, батьки — котрих померли від голоду на Україні в 1932—33 році. На чолі дитячого будинку стояв брудний жид — Мирович. Діти ненавиділи школу, ненавиділи вчителів, їх дітей. У вчителів вони бачили своїх перших ворогів, які хотять їм прищепити соціалізм, що змertzив їх батьків. Їх помста не мала міри — вона була така вигадлива, якою може бути дитяча фантазія.

Йдучи зі школи вони взімку ламали олівці, ручки, а влітку кидали їх в ставок, розбивали об лід каламарі, рвали зошити, книжки.

На ранок одержували все нове і знову знищували... Будинки, де містилась школа й дитячі будинки, підпалювали з горіща й з підвалу, — хто як умів.

Годували не тільки голодно, але й гедко... Черви, таракани в їжі були звичайною приправою.

Діти боролись, як змії: крали, міняли селянам на їжу. Більш сміливі находили шматочки сталі, вигострювали ножі і зібравшись 7—10 чоловік виходили десь в лісок і чекали на селянку, яка йшла з накупом з крамниці.

Перелякана селянка віддавала все, при чім вона ніколи не жалілася, а лише хрестилася, що додому дійшла.

Олеся приходила зі школи опльована, в розірваному платтячку, з слезами на очах. Вона, що любила школу, не хотіла вчитись у школі. Я бачила, що треба щось робити, що дитина не витримає, кине школу, збосячиться, а до того нестатки, немає їжі, поганій одяг.

Я, наступивши на гордість, звернулася за допомогою до Олесіного батька.

Я одержала 5—6 листів від нього, це були перекази з газетних підвалів Московських «Ізвестій». Починались: «Товариш Горліва», а кінчались, що «донечку виховаю в сталінському дусі...»

Я вже знала ціну... цьому сталінському духові...

Я теж була молода дівчина з вірою в широке майбутнє, але мені забруднили, знівечили, розтлили, розтоптали ту віру...

Ці слова збуджували в мене неспокій, що буде з Олесяю, але й тут, зі мною, коло мене сталінський дух смердів скрізь...

Тут село... там місто... тут голод... там сито... тут труд, лайка, там цього немає...

Я своїми устами вмовляла дитину поїхати до батька, казала їй, що там їй буде краще... що там вона матиме інше життя...

Нарешті приїхав батько... Це святе слово було незнайоме моїй дитині. Рум'янець хвилювання залив їй щокми, коли вона, десятилітня дівчина, вперше підійшла до чоловіка, якого мама назвала батьком.

Батько привіз цукерки, апельсини... На ранок Олеся втекла, вона не хотіла лишити свою маму, але мама не мала грошей на хліб, на сорочку... Мама мала ще четверо і всі хотіли їсти... їсти щодня.

Ще день і закутана Олеся сіла поруч батька і від'їхала в нове, невідоме...

Потім розповідали мені: підійшов потяг... дитина вхопилась рученятами в залізні ґрати і троє мужчин ледве відірвали її.

Вона любила свою маму...

Перші листи — то був душевний розпач дитини: «Забери додому... Забери додому...» Я ледве не збожеволіла... Я вставала вночі і невдягнена примувала до дверей... Але необхідність... жорстока необхідність вкладала мене в ліжко.

Минав рік, листи рідшали... відчувалось... дитина відвикає.

Минуло 2 роки. Старша донька мого чоловіка кінчила під-школу і пішла на свій хліб.

Тепер я можу забрати Олеся до себе, я вже працюю в іншій школі (в житті все так мінливо).

Я не спала ночами... Я уявляла собі цю зустріч: я вихожу з потягу... Олеся з криком: «Мама, мамочко!!» кидається мені на груди... Або зустрічаю її в школі, або дома і скрізь одно радісно-болюче: «Мамо, мамочка!!»

Ледве дочекалась короткої тижневої відпустки: це були весняні канікули. Квиток — завтра — післязавтра я побачу її, свою рідну дівчинку.

Здавалось серце вискочить з грудей... Здавалось потяг йде $\frac{1}{2}$ кл. в годину, немов везе якусь рідину й не хоче розлити.

Коротка пересадка... і ось те село, де тепер живе моя Олеся...

Діти бігли додому. Між ними мусить бути моя Олеся, дорога моя дівчинка...

Діти з цікавістю розглядали незнайому жінку, інстинктивно вгадуючи в ній вчительку.

— «Де ??????» — питала тремтячим голосом я. — Де Олеся Ващенко.

— «Вона пішла додому».

Я вийшла зі школи. Хвилина переростала годину.

— «Он вона», — показали мені дівчатка, зацікавлено стежачи за мною. Спереду маячила утла фігурка підручка-дівчинки в світлому пальто, в якомусь чоловічому військовому капелюхові.

— «Олеся! Олеся!» — гукнула я.

Дівчинка, немов би тікаючи пішла швидше.

— «Олеся! — гукала я, відчуваючи щось непевне.

Але дівчина прискіпувала ходу. «Два роки...» — Звеніло у мене в душі, — два довгих роки, що з мою Олесєю?!..»

Нарешті я майже підбігла до неї. Цікаві подружки теж набирали ходу, бачучи якусь свіжу новину...

— «Олеся, що з тобою! — Але дівчинка, відповідала тільки одне слово: «Дома... нехай дома!..»

Я бачила, що вона то червоніє, то блідне, я бачила, що з нею щось непевне, я ледве встигала йти разом з нею.

Так майже кілометр. Ось і дома... та ж жалюгідна хатка, де колись родилась на печі ця дитина...

Ось хата, і Олеся майже вбігла в неї... не дивлячись на мене. «Мамо», — пролунав її дзвінкий голосочок, нагадуючи натянуту струну. Але це «Мамо!» відносилось не до мене.

Я чужа зовсім непотрібна людина, я дружина «ворога народу» і моя дочка не визнає мене, ту, що її породила, за рідну матір. Я порушила сімейну брехню, другу дружину свого батька вдавала Олеся за рідну матір. Я зайва і чужа...

Вона не підійшла до мене, не сіла біля мене, не лягла спати коло мене, я не її мама, вона суворим, недитячим голосом порадила мені змінити прізвище.

На ранок вона пішла до школи. Два роки, два довгих роки розлуки не стали для неї стіною не піти до школи, побути з матір'ю, що від'їздить сьогодні...

Вернувшись з школи, вона провела мене трохи колією, але не до вокзалу і вернулась... Пішла, не оглядаючись... в цей час прогудів паротяг і блискавкою пролетів мимо мене.

Щось кольнуло Олесю, вона оглянулася... Це в останнє... вона подивилась на мене.

І все...

Я не пам'ятаю, як я доїхала додому, у мене посивіли очі, волосся, мене згорбило, на чолі прорізалась зморшка.

Я зрозуміла: Олеся вихована в сталінському дусі, я зрозуміла: що я поховала живу дочку.

Як що хочете,

щоб Видавництво „ПРОБОЄМ“ вчас виконала Ваше замовлення, пишть чітко Ваше ім'я прізвище і адресу

Страшна ніч

Дмитро сидів край столу, безнадійно схиливши голову на груди. Тяжка дума глибокими зморшками покарбувала його засмагле чоло, скорботою світилася в очах.

— Куркуль... — промовив стиха, гірко усміхнувшись. Підвів голову, подивився пильно на свої руки, що на них вірьовками повипнались жили...

...П'ятнадцятирічним хлопчиком залишився він без батька. Відтоді всі турботи по господарству лягли на його ще юні плечі. В тяжкій праці біля землі Дмитро швидко ріс і мужнів на радість старій Мар'яні. Молодий, але розумний, роботязий. Він, як той кіт, усе порпавсь по господарству. То в полі працює, то в саду біля молоденьких яблуньок, то лагодить щось на подвір'ї. І коли пізно ввечері, стомлений цілоденною працею, сідав до столу, стара не зводила любовних очей з сина:

— Ввесь в батька вдачею, — тішилась вона.

Пливли роки... Вже Дмитрові перевалило й за двадцять. А ще через рік привів він у хату собі вірну помічницю, а матері любу невістку моторну, як метелик, роботязу, як і сам — Настусю. Ще веселіше стало на Омельченківському подвір'ї, ще з більшою жадобою накинувсь Дмитро на працю.

А від нього не відставала і молода дружина Настя.

І як та пишна розквітала і міцніло господарство, що залишилось Дмитру Омельченку після батька. Сторицею відплачувала земля за пильну працю дбайливим господарям.

Золотим струменем лилась щосени дорідна пшениця в їхні закроми, росла худоба, садок давав багатий урожай фрукти, а бджоли наносили чимало меду.

А вороних яких викохав Дмитро! Не один хазяїн позирав на них задрісним оком.

Все доладу йшло в господарстві Дмитра Омельченка.

І до чого б не приклав він своїх рук, все на диво легко вдавалось йому.

— Розумний чоловік, — говорили про нього сивобороді діди.

І навіть, найбагатші в селі з повагою здійсмали перед ним шанку і не цурались послухати його поради. А послухати було чого. Він мав якийсь природній хист до землі. Немов в якій чарівній книзі вчитав він про її таємниці, немов якийсь кудесник розповів йому як здобувати скарби родючого українського чорнозему.

Та, проте, й не пнувсь Дмитро у великі хазяїни, не складав до кашука грошей. Він любив життя і любив пожити. Вчив дітей.

— Маємо 15 десятинок, — і досить з нас. Правда, Насте. Аби ті доладу обробити.

І здавалось Дмитру й Насті, що щастя назавжди поселилося в їхній хаті.

...Та прийшли страшні часи панування большевизму на Україні.

Налетіла буря розкуркулення й колективізації, знищуючи все, що було найкращого, найкультурнішого серед українського селянства. Кожен розумний, трудолюбивий хазяїн, що власними руками й власним горбом придбав своє господарство, раптом губив його і як той злодій мусів мандрувати на далекі Соловки.

Не минув цієї долі і Дмитро Омельченко. В один з осінніх днів 29 року завітали сільські активісти й на його подвір'я. Переписали геть чисте все. Навіть одяг гарний зняли з плечей. І змушений був Дмитро йти з рідного гнізда, де народився і зріс... Куди?..

Знайшов собі з дружиною й меншим сином (двоє старших вчилися в місті) притулок на ніч в напіврозваленій, забутій людьми, землянці, що стояла в кінці села... І от вчора ще були заможними людьми, а сьогодні, як ті старці або ж вори, повинні були шукати притулку в цьому розвалищі...

— Боже милосердний! За віщо ця кара? — тихо шепоче Настя, пригортаючи до грудей, закоцублого від холоду сина. Її горе таке велике, таке страшне, що вона не може навіть плакати...

А край столу сидить Дмитро чорний, як вугіль. За цей день він постарів на десять років, Широкі плечі його впали, могутня постать зігнулась. І не розуміє він, що, власне, трапилось? Розум відмовляється це усвідомити. Але дійсність страшна, немилосердна!

І що робити? Мандрувати в холодні сніги далекої півночі, а сім'я залишиться тут голодна, обідрана, не маючи й даху над головою. «Але ні! Ні!.. Звірем цькованим жити, аби тільки на Україні. Ні! не віддам доброю волею свою шкіру узурпаторам!»

Опівночі, коли земля огорнулася непроглядною пеленою ночі, Дмитро прощався з дружиною.

— Прощай, Насте. Бережи дітей як зможеш, а я... — і не договорив. Уста його заміли. Що робитиме, куди подасться — він не знав і не мав чим підбадьорити дружину. Обнялись кріпко, поцілувались і через хвилину його поглинула чорна мла. Тільки мерзле груддя шаруділо там де він зник.

Як закам'яніла молодиця, пильно-пильно дивилась в темноту, але вже не бачила того, хто їй був найрідніший. Вітер сердито рвав на ніф одяг, обсіпав морозом, але вона цього не відчувала... Такої безрадичної, такої невимовно-тяжкої хвилини вона ще ніколи не переживала. Було господарство, були любі діти, був вірний чоловік. А тепер?.. Хоч вішай за плечі торбу та йди попід дворами.

А діти... Боже! що з ними буде?..

А на світанку, коли ще й пси спали по своїх теплих кублах, наскочило на землянку ГПУ. Рили все, перевертали, але не змогли вже знайти того, кого шукали.

І не добившись нічого від задубілої від горя молодиці, ті пішли.

Зовсім знесилена опустилась Настя на брудний піл. Божевілля світилося в її очах. А маленький син туливсь до матері й потихеньку тягнув її за кохтину:

— Мамо... мамо, їсти...

Він-лютував за стіною вітер, кудав пригоріцями дощу об шкло мутного віконця й пахабно продиравсь крізь щілини землянки.

Про святу Софію київську

... Гудуть вітри крізь площі і дзвіниці,
Та нерушимих стін не захитать!

Е. Маланюк.

Свята Софія київська — храм премудрости Божої! Це не тільки найбільша святиня, яку колинебудь збудовано на українських землях, не тільки найцінніша пам'ятка старої української архітектури, твір людського духа світової вартости, — це також українська національна реліквія, символ сили і могутности старокняжої держави — старої України-Руси, це свідок слави і занепаду, відродження і боротьби українського народу, що перетривав віки і нерушимий дійшов до наших днів. Здається неодна історична пам'ятка в жадного народу не в так безпосередньо зв'язана з цілим життям країни, з її історією, з її долею як свята Софія. А ми з нею в'яжемо стільки спогадів світлих і темних, стільки завжди прекрасних надій, стільки мрій і віри у айшу, відрадішу будучність. Її «нерушима стіна» це просто символ, символ непохитности, тривалости, довговічности.

Спокійно і гордо дивиться вона в будучність!

«Въ лѣто 6544 (1036)... Печенѣзи приступати почаша и ступишася на мѣсте, идеже стоить нынѣ святая Софѣя, митрополья Русьская, бѣ бо тогда поле вѣтъ града. И бысть сѣча зла, и одва одолѣ къ вечеру Ярославъ». А слідууючого 6545 (1037) року: «...заложы Ярославъ градъ великій, у негоже града суть Златая врата; заложыже и церковь святая Софѣя митрополью». Так каже літопис, але деякі вчені квестіонують точність тієї звістки, відносячи початок будови на рік 1017, коли Ярослав поконав Печенігів спроваджених Святополком Окаянним. Зрештою, чи є це найголовнішим; вистарчає нам, що ця історична пам'ятка повстала в першій половині XI століття і збудував (фундував) її князь Ярослав, міцний і мудрий володар великої держави. Не жалував він ні кошти, ні енергії щоб здвигнути величаву будівлю, гідну прикрасу його золотoverхого Києва, прекрасної столиці могутньої України-Руси. А коли будівля була вже внесена, «збагатив її князь найрізнішими прикрасами: золотом, сріблом, дорогоцінним каменням, коштовним посудом... і немає рівної їй у всій північній землі зо сходу до заходу» писав пресвітер Іларіон.

І нищалася Софія в золотoverхому Києві, дивувала багатством, вражала перепихом! Але не довго: спіткала її доля спільна всім святиням Києва, всієї українській землі: палено її, грабовано, руйновано. Руйнували свої і чужі. У 1169 році здобув Київ син суздальського князя Андріа Боголюбського Мстислав; два дні грабували місто його суздальці, не мицали церков, не мицали й святу Софію. Пізніше горіла вона в 1180 році, грабував її у 1204 році Рюрик Ростиславич, грабували Татари в 1240, 1416 році, але може найбільше потерпіла київська катедра в 1482 році, коли Татари під проводом Менлі-Герей союзника московського

князя Івана III, за йогож намовою напали на Київ, спалили його та зруйнували, а князеві Іванові надіслав тоді в подарунку Менгілі-Герей пограбовані зо святої Софії золоту чашу і дискос.

Так врешті в XVI столітті Софія була в стані напів зруйнованому, без покриття, в середині мурів росли кущі та трава й паслась різна худоба: коні, корови, а в смітниках рились свині та собаки. Але величезні і горді руїни і в такому стані справляли велике вражіння на сучасників і серед них від часу до часу чуються скарги на паганій стан святині та підносяться голоси за відбудовою, а навіть і де коли виконуються незначні напрари, які піддержували руїни; так знаємо, що в XVI ст. дбає про київську Софію пан Богущ Гулькевич-Глібовський — намісник софійський, який власним коштом підремонував руїни і покритв їх, але допіро митрополит Петро Могила, великий обновитель українських святинь, розпочав десь після 1633 року ґрунтовну відбудову софійського собору, одначе, здається, не встиг він довести її до кінця, принаймі знаємо, що західня частина собору не була ним викінчена. Про стан собору з половини XVII ст., отже після реставрації Петра Могили свідчать опис Павла Алепського та рисунки Голяндця Авраама ван-Вестерфельда, двірського маляра литовського гетьмана князя Януша Радивиля, виконані в 1651 році, коли він зо своїм князем перебував у Києві. Пізніше ремонтували святу Софію митрополит Сильвестр Коссов, Варлаам Ясинський і врешті один з найбільших меценатів мистецтва гетьман Іван Степанович Мазепа; більші ремонти були ще в 1843—53 і 1882 роках.

Помимо багатих руїнацій та перерібок, які спіткали святу Софію на протязі її довгої історії, ще й досі заховалось в ній дуже багато зо старих, ще Ярославових часів: заховались майже всі старі мурв, стовпи, склепіння, багато бань; в середині заховалось майже ціле внутрішнє урядження: старі мозаїки, фрески, підлоги з кольорових плиток, різні різблені деталі, шиферні карнизи тощо.⁴⁾ Правда назовні стара архітектура в значному ступені заслонена пізнішими добудівками і лише зо східньої сторони ще й тепер собор пригадує Ярославову святиню. Одначе досліди старої кладки стін, розкопки при фундаментах святині, докладна аналіза згаданих, не завжди вірних, рисунків ван-Вестерфельда та порівняння їх з існуючими частинами будівлі, дозволили в загальному окреслити старий вигляд катедрв, хоч в деяких деталях і зариз не все ще є зовсім яснє.

Плян Софійського собору має вигляд прямокутника з довжиною боків 55 і 37 метрів, видовженого у північно-південному напрямку, що різнить значно цю святиню від інших, цього типу, які завжди бувають видовжені в напрямку східньо-західньому, від головного входу до вівтаря. Плян дванадцятю стовпами був поділений на п'ять подовжних нав, закінчених зо сходу п'ятьома півкруглими апсидами; середня нава (і її апсида) була ширша і вища від інших: з південної і північної сторони були дві пари відкритих опасань на стовпчиках і арках: одна внутрішня в два, друга зовнішня в один ярус. Поперечних нав було чотири й від заходу відкрите опасання: перша від східньої сторони поперечна нава, подібно як середня поздовжня була вища й ширша; при

⁴⁾ Про внутрішнє урядження собору буде мова нижче.

західньому фасаді були дві вежі зі сходами, уставлені несиметрично супроти головної осі; на перехрещенні головних (поздовжної і поперечної) нав була уміщена на високому підбаннику велика баня, крім якої було ще дванадцять або вісім менших, уміщених на перехрещенні бічних нав; підбанники спирались на луках, які підтримували стояти; розпіраючі силе від бань при помочи луків передавались на стіни і були в кінці редуковані зовнішнім опасанням, що одночасно сповнювало роль контрфорсів; вікна були вузькі але доволі високі, на зовні мали вони обрамування у вигляді вставлених одна до одної скринь; подібні вікна були в стінах підбанників, які освітлювали середину церкви зверху. Південно-західня вежа як і зовнішнє опасання не є органічно зв'язане з мурами собору, лише до нього доставлене, однак застосовано при них цей самий будівельний матеріал і цей самий спосіб кладки стін, що і при цілій будівлі; наводить це на гадку, що ці частини були виконані пізніше, але в часі дуже близькому, може відразу після закінчення будови.

Петро Могіла, відбудовуючи собор, в загальних рисах тримався старих форм, нічого не змінюючи і не перебудовуючи, обмежуючись лише до виконання потрібних конструкційних елементів, зміцнюючи стіни контрфорсами тощо; можливо теж, що тоді ж були частинно замуrowані півкруглі отвори в опасанню; однак в деяких деталях реставратор не оперся впливам модного тоді ренесансу: так бачимо на рисунку ван-Вестерфельда, що другий ярус опасання з східньої сторони має ренесансову аттику, а головна баня є завершена ліхтариком з маківкою; в середині собору Петро Могіла виложив підлогу новими різнокольоровими плитками, прикрасив вістар мармуром та виконав новий великий іконостас з срібними царськими воротами. Далеко більше було виконано за митрополита Ясинського та гетьмана Івана Мазепи; тоді замуrowано отвори (ті, що не були вже замуrowані раніше) в опасаннях, перероблюючи ті опасання на нави, надбудовано поверхи над парою зовнішніх опасань, з сходу на закінченню опасань добудовано дві пари півкруглих низьких апсид, добудовано кілька нових бань а на існуючих змінено зариси шоломів, надаючи їм хвилясті, барокові сілуети; на завершенню стін святині уставлено кілька багатих барокових фронтонів, так, що будівля прийняла вигляд характеристичний для «мазепинського барока». Пізніше в 1882 році західнє опасання перебудовано на притвор та виконано під ним камеру для уміщення котла центрального ogrівання, пицучи безощадно всі старі частини, які стояли на перешкоді, або утруднювали роботу. В такому стані собор дійшов до наших днів.

До того ще треба додати, що на протязі часу позем ґрунту навколо собору піднявся більше ніж на метр у відношенні до позему старого ґрунту так, що тепер стіни собору є значно нижчі, як були вони колись.

Дивним є наскільки культурніші були перші реставратори Софії від пізніших московських; вони реставрували, добудовували і надбудовували, але нічого не нищили; з великою пошаною вони відносились до кожної старої частини муру, залишаючи всі існуючі декоративні елементи, різні старі деталі, хоч надщерблені часом, але автентичні.

Фундаменти укладали з каміння і цегли і заливали заправою. Стіни муrowали з цегли: цегла була виконана з місцевої глини, добре ви-

палена; була вона тоненька (5 см) і майже квадратова; цеглу зв'язували ванном змішаним з товченою цеглою, через що мала вона рожевий колір; шари вапна були грубі, грубші від цегли; мурували стіни в цей спосіб, що верства цегли на перемину то виступали трохи на зовні, то були вглублені; ці вглублені ряди замазувано ванном, через що стіни на зовні були полосаті. Тепер на східній стіні в багатьох місцях є відбитий тинк і ми можемо оглядати цей старий спосіб укладання стін.

Що послужило за взір для Ярославової святині, які майстри її будували і, взагалі, які тут діяли впливи, достаточо не є просліджено. До недавня переважала думка, що свята Софія взорована на так званій «Новій» церкві Василя I в Царгороді; але ця «нова» церква тепер вже не існує і не є настільки досліджена, щоб можна було витичати далекойдучі висновки; звичайно, не є тут виключені впливи і цієї церкви, але в кожному разі не в такому значному ступні; навпаки, останні досліді виказали впливи Сирії, Вірменії й Малої Азії; має софійська катедра і спільні риси з ранішніми київськими церквами (Десятинною), а також є виразні впливи західньо-європейських архітектурних пам'ятників. В кожному разі аналогічного твору досі ще ніде не знайдено і можна сумніватись, що буде він колинебудь знайдений. Що до будівничих — справа також неясна; літопис уперто називає будівничих Софії як і взагалі перших київських церков царгородцями; однак ці звістки не є зовсім певні. Візантія, в першу чергу Царгород в культурному відношенні був ідеалом тодішньої Русі, був модним; мати щось з Царгороду належало до доброго тону; знаємо, наприклад, що назви київських церков і брам (але здається тільки назви!) були взяті з Царгороду. Тому теж нічого дивного, що літописець, бажаючи звеличати твір свого князя, бажаючи його піднести ув очах сучасників, старався зробити його авторів «греками», царгородцями. Але згадані, позациаргородські впливи, що мали місце при будові київської катедри, здається є достаточним приводом, щоб піддати під сумнів звістки про царгородське походження будівничих Софії. Зовсім можливо, а навіть правдоподібно, що головний будівничий святої Софії, або навіть кілька головніших будівничих — були чужинцями; але була і значна кількість місцевих українських сил, які ще в добу будівництва Володимира Великого вивчилися будівельного ремесла під керівництвом досвідчених чужоземних майстрів і тепер при Ярославовій святині працювали як кваліфіковані сили. Тепер ми не встані на це питання відповісти, а зрештою не є це навіть в цей момент для нас важним. Може це був колективний твір, може твір однієї людини, але ставлений на українській землі, в специфічних місцевих умовах і правдоподібно згідно з смаком і вимогами тодішньої суспільності, згідно з волею, а може і з виразними вказівками фундатора. Є це самостійний твір світової вартости, але органічно зв'язаний з місцевим ґрунтом, будованої, правда, під багатьома впливами, але не компіляція ріжних стилів. Є він одним тільки звеном ланцюга між попередніми і наступними київськими (навіть взагалі українськими) святинями. Є найбільшим, найбагатшим і найбільш величавим, але типовим взірцем української церковної архітектури старокнязівської доби.

(Закінчення буде).

Мої спогади

Батька свого я пам'ятаю з самого раннього дитинства (з 2—3 років). Приблизно це були роки 1887—1888. Пам'ятаю добре будинок на Нестерівській вул., ч. 23 (кол. Опанасівський яр) і наше помешкання на другому поверсі його, чималий гурт людей у залі і коло рояля — батька. Він щось програвав і в той же час подавав знаки рукою, що мене, малого, дуже здивувало (як це можна одночасно грати і махати рукою!). Гурт людей стояв щільно і співав так голосно, що аж швидко тремтіли. Як потім я дізнався, то був хор батьковий, що готувався до подорожі по Україні і в Росію. (1888 р.).

Далі вже домівка на Рейтарській вул., ч. 19 (тепер ч. 25) — півтороповерховий будинок, невелика саля і кабінет, що правив за сцену для домашніх вистав.

1892 рік — 25-річний ювілей батьків, який святковано було, як то згадує Олена Пчілка в своїх спогадах, в домашній обстановці (політичні умови того часу не дозволяли святкування в ширшому колі). Пам'ятаю численні привітання, багато телеграм (двері цілий день не зачинялись) і, особливо, адреса від нас, дітей небагатьох тоді в Києві українських інтелігентних родин. Ввечері було багато гостей, знов промови і пісні, що виконував батьків хор, який збирався завжди в нашій господі. Ті ж роки пам'ятні мені дуже поставами батьковими в тій же салі дитячих оперок, написаних ним в роках 1889—1893. Виконувати їх мали ми й діти близьких до нас українських родин, що зв'язані були щільно між собою приятельюванням та громадською роботою. Це були родини Русових, Ліндфорсів, Старицьких, також В. Доманицького та С. Лаврентьєва. Першою постановою була опера «Коза-дереза», другою — «Пан Коцький» і третьою, найбільшою, — «Зима й весна». В поставах цих діяльну допомогу подавали батькові небіжчини Леся Українка, Людмила Старицька, Гулак-Артемівський, Фотій Красицький (укук Тараса Шевченка, тоді вихованець Петербурзької Академії мистецтв).

Це були незабутні часи. В пам'яті моїй постає наша саля, радісне, натхнене обличчя батька, що розучує з нами оперу. Як потім оповідав мені батько, він надавав цим першим дитячим поставам великого значення, бо цим самим в душі нашій дитячі вливав любов до свого рідного мистецтва, до своєї рідної батьківщини. Це була справжня школа виховання дітей в дусі суто національному, особливо в оточенні московському, що душило й переслідувало найменший прояв національного чуття. Ніяка російська школа, ніякі заборони та утиски не змогли одірвати нас, дітей українських родин, від рідної мови, культури. І пізніше ніщо не змогло вбити в нас національної свідомості. На ті часи, часи панування тяжкого московського чобота, в цьому була велика заслуга батька.

В нашій же господі відбувались і перші дитячі святкування роковин Т. Г. Шевченка. Святкування відзначалося великою урочистістю та піднесенням (хоч на вулиці під самим нашим будинком вартували

в цей час поліцаї). Діти декламували, співали і доповідали про життя поета.

1897—1899 роки — історичні для України роки. Батько надумав популяризувати українську народню пісню серед широких кіл суспільства, подавши її в найкращому виконанні. Склався добрий хор з київських семінаристів та студентів Духовної Академії. З цим хором, після доброї підготовчої роботи, батько виїжджає в хоріві подорожі по Україні (Правобережжя та Лівобережжя). Я супроводив батька в цих його подорожах і був свідком того тріумфу, того величезного піднесення, з яким зустрічало наше громадянство (селяни, робітники, інтелігенція) великих та малих міст України батька та його хор. Дійсно, такого зразкового виконання, такого проникливого тлумачення найкращих зразків народньої пісні я пізніше не знав. Коли ж в концертах сідав за рояль батько і виконував свої твори, побудовані на народніх українських мелодіях (сюїти, рапсодії, ноктюрни тощо), то цей, дійсно з Божої ласки, рапсод народній зачаровував слухачів і пробуджував в їх душах те, що зветься національною свідомістю.

Згадані хоріві подорожі залишили в історії нашої мистецької культури величезний слід. Наслідками їх було створення по цілій Україні хорових мистецьких закладів, поява талановитих співаків, музик, що взялися за студіювання народньої пісенної творчості і скомпонували на ґрунті її власні твори.

1903 рік — рік ювілейний: свято відкриття в Полтаві пам'ятника батькові новітньої української літератури Ів. Котляревському і пізніше — 35-річний ювілей музичної та громадської діяльності батька.

Для свята відкриття пам'ятника батько заздалегідь створив на текст Т. Шевченка велику кантату (з оркестром) «На вічну пам'ять Котляревському» — з хоровими та сольовими вступами. Хор, що мусив був виконати кантату, мав складатися більш як з сотні співаків. Батько використав свій київський хор, вивчив з ним кантату і поєднав з зарані підготовленим полтавським хором. На урочистому зібранні-концерті кантата у численних гостей з багатьох міст України викликала велике схвалення. І дійсно, це був твір, що вилів в чудесний творчий вінець батьковий ще одну розкішну квітку після відомих «Бють пороги», «Іван Гус» та «Радуйся, живо неполитая». Повернувшись з Полтави, батько, окрилений успіхом та радісними зустрічами з старими товаришами по громадській роботі, почав готуватися до свого 35-річного ювілею. Зарані було визначено, що ювілей буде відсвятковано спершу в Галичині, а потім вже в Україні.

В грудні 1903 р. відбулася знаменна в історії нашого культурного життя подорож. Батько виїхав за кордон в супроводі відомого діяча і письменника Сергія Єфремова та українського дідича — громадського діяча Євгена Чикаленка. Як переказував нашій родині по поверненні до Києва батько, він ніколи не міг собі уявити, що його буде вшановано такою, як він казав, «королівською учтою» у Львові, Тернополі, Чернівцях та інших містах галицьких. «Я не чекав в своєму житті, що моя праця, мої послуги народові українському можуть бути так високо оцінені нашими людьми».

«Таке визнання важливості моїх праць для народу українського зобов'язує мене до ще більш наполегливої роботи, до глибокої вдячності

йому за таке ушанування». І дійсно, ті нечисленні адреси та вінці від громадських і мистецьких закладів, селянських «Просвіт», товариств різних, що були привезені батьком, є найкращими доказами визнання народом великих заслуг свого вірного сина.

Ювілейні свята у Києві відзначались теж урочистістю та великим числом учасників. До Києва прибули численні делегації з багатьох міст України; одержано силу привітань, адрес. Протягом двох днів відбулося урочисте зібрання, два великих концерти (один з участю охметівського селянського хору під керівництвом етнографа-музики П. Демущького) та вистава в Київському оперовому театрі першої української опери батька «Різдвяна ніч». Але все ж в умовах царського поліційного режиму, святкування не могло, звичайно, мати того широкого розмаху, тієї дійсно «королівської учти», як по той бік кордону. Значення ювілейних свят на честь батька було велике. Українське суспільство дійсно відчуло велич своєї національної культури; національна свідомість пробудилась у ще більшого числа наших людей; потяг до праці на користь батьківщини ще збільшився.

Ще одним дуже важливим наслідком ювілею було відкриття батьком музично-драматичної школи (1904 р.).

Батько, особливо після свого ювілею, відчує потребу в продовжувачах — молодих працівниках тієї великої справи, якій присвятив він своє життя — справі розвитку національного мистецтва. Отже, школа (створена на громадські кошти зібрані для ювілейного подарунка батькові), на думку батька, мусила дати те, що найбільш було потрібно нашим національним театральним та музичним закладам. — національно-свідомих, культурно озброєних працівників.

Досягнення школи батькової відомі нашому громадянству.

Часи після бурхливих подій 1905 року відзначились особливим переслідуванням так званих «іногородців», в тому числі і українців. Знаменний циркуляр царського міністра Столипіна, що готував тяжкий удар для української культури, тягарем ліг на плечі тих, хто стояв у перших лавах громадського життя і відчув його особисто в скорому часі.

Восени 1907 року царська поліція одержала донос, що київські українці готують якийсь політичний виступ. негайно було віддано наказ про арешт видатних українських діячів. До нас у господу ввечері ввійшла група поліцаїв, людей в цивільному убранні, і подала батькові ордер на трус. Батько залишився цілком спокійним, ввічливо запросив «чесну компанію» до кабінету. І тут бідному батькові пришлося зазнати гірші лиха: всі його папери, рукописи потні були безцеремонно викинуті на підлогу, змішані б'єкну і порозкидані. Коли трус закінчився, батько попросив зібрати все з долу і покласти на місце. Звичайно, прохання не було задоволене і довелося довго збирати все, забруднене і помяте чобітьми. Батькові поліцаї пропонували збиратися, бо хоч трус і не дав наслідків, його все ж наказано арештувати. Коли наша родина все наготовила і, засмучена, схвильована чекала на розставання, батько, такий же цілком спокійний, попросив всіх присутніх, в тому числі й поліцаїв, сісти, як годиться перед подорожжю; встав, перехрестився, попрощався з нами і вийшов в супроводі «почесної варті». Прибувши до поліційного участку (на Лукіянівці), батько зустрів там і стареньку

Л. Драгоманову (73 роки), що її було теж заарештовано. Сидіння в поліційному казематі було недовге, справа зисувалась, і батька через день відпустили.

Наступний 1908 рік був роком, теж визначним в історії нашого культурного життя: відкрився «Український клуб» — своя рідна хата, де українці вперше могли вільно збиратися, обмірковувати громадські справи, демонструвати свої досягнення в розвитку національної культури. Батько, що його вибрано головою клубу, поринув цілком в справи клубні і віддавав їм весь вільний час. А справ було багато: урядування в клубі, влаштування концертів, вистав, лекцій, вечорів. В кожному з них батько брав якнайдіяльнішу участь. Не раз він, вертаючись пізно додому, казав мені, яка це велика справа для нашого громадянства — власний клуб. «Багато я знаю наших людей, що були до цього часу інертні, далекі від громадського життя. — тепер їх і не пізнаєш, і додому затягти не можна. Я гадаю, що клуб наш розростеться у великий культурний заклад — от де можливо буде розгорнути нашу справу національну». Але над клубом висів вже «московський меч» — невдовзі його за доносами, за яскраво національний напрямок діяльності, було закрито.

Закриття, звичайно, справило на батька дуже негативне враження — «нема нашої хати. — з сумом зазначив він, — піде збиратися, але це не надовго».

На жаль, для батька це було назавжди. Незабаром, 6 листопада 1912 р., він, збираючись з домівки до себе в школу на лекції, раптово помер від склерозу серця.

Тяжка педагогічна праця, велетенська творча та громадська робота підірвали його здоров'я.

Похорон батьків, на якому було кілька десятків тисяч людей, що зібралися віддати останню шану своєму першому і найбільшому рапсодові, наочно довів, яке велике місце в житті українського народу, в його культурі мав небіжчик.

Треба ще додати, що батько був дуже релігійна і моральна людина; родину свою, нас, дітей, любив і піклувався про нас до останньої хвилини свого життя.

(Укр. Слово, Київ).

БОРИС РОМАНСЬКИЙ

Забутий діяч

З нагоди відновлення на Кубані зруйнованої більшовиками народної школи не можна не згадати тієї видатної людини, що була її фундатором та організатором, а саме знаменитого культурного діяча Чорноморського Війська протоєрея Кирила Васильовича Россинського (1775—1825).

Россинський народився у місті Ново-Миргород, виховувався в Катеринославській духовній семінарії; він був уже протоєреєм у місті Таганрозі, коли його призначено в р. 1803 до Катеринодону Військовим протоєреєм Чорноморського Козачого Війська. Це була людина повна

енергії, до фанатизму віддана справі освіти, високоталановитий проповідник та письменник. Ставши на чолі церковного життя Чорноморського козацтва, він виявив себе гідним співпрацівником зваженого Військового отамана, героя козацтва, Ф. А. Бурсака, і цілковито присвятив себе служенню вищим духовним інтересам своєї нової батьківщини — Кубані, тоді пустельного краю, де майже зовсім не було церков, шкіл та бодай децю освіченого духовництва. Він побудував по різних куренях Чорномор'я 25 храмів. В Катеринодарі збудував він церкву св. Катарини та другу церкву на цвинтарі, прикрасив Військовий Воскресенський собор, жертвуючи свої особисті засоби.

Надаючи, як високоосвічена людина, велике значіння мистецькому церковному співу, Россинський створив при Військовім соборі визначний хор співаків. Для керівництва ним він запросив з Києва фахівця-регента та давав останньому з своїх власних коштів всебічну допомогу, заки регента не перебрало на утримання Війська.

Одиною освітньою установою на Кубані перед приїздом Россинського була елементарна школа, заснована р. 1803 отаманом Бурсаком, що запросив для праці у школі з Москви студента Іванченка та вихованця гімназії Полякова. Новий Військовий протоєрей, улаштувавши збір пожертв, зібрав кошти, конечні для створення нормальної повітової школи, яка й була відкрита у р. 1806. Її інспектором та викладачем кількох предметів був призначений сам Россинський.

Катеринодарська школа була визначною культурною установою. Россинський перевів у життя передові педагогічні ідеї початку ХІХ віку. Шкільна дисципліна трималася не страхом перед карою, а на викликанні зацікавлення учнів викладаними предметами та на ненастанному піклуванні виховників над учнями. При школі був створений фізичний кабінет та книгозбірня.

Бурсак та Россинський дбали про піднесення освітнього рівня Чорноморського старшинства. Було наказано не підвищувати на старшин козаків, що не мають свідоцтва про укінчення повітової школи. По куренях Чорноморського війська Россинський систематично відкривав приходські, первісні школи. Так, року 1812 він відкрив школу в першій курені Чорноморського Війська — станиці Таманській, потім у станицях Щербинівській та Брюховецькій, року 1815 — у Гривенській, року 1818 — у Темрюцькій та Рогівській, року 1819 — у Медведівській, Куштинській, Леушківській. Для підготовки духовництва Россинський року 1818 відкриває «духовну приходську школу».

Але зокрема заповітною метою Россинського було відериття в Катеринодарі Військової гімназії. Ще року 1811 він улаштував при повітій школі класу математичних наук, а року 1812 — класу словесних наук. Разом із тим він зібрав до 36 тисяч карбованців для утримання гімназії. 17 травня 1820 року відбулося урочисте відкриття Чорноморської Військової гімназії. Це було справжнє культурне свято для цілого Чорноморського війська, заступники якого при цій нагоді зібралися в столиці краю з усіх кінців Чорномор'я. Протоєрей Россинський був при цьому призначений директором гімназії і разом із тим директором шкіл на території Війська. Згодом він відкрив при гімназії спеціальну класу воєнних наук для підготовки освічених військових діячів Чорноморського козацтва. Він придбав цінні приладдя й підручники для

фізики, математики та природознавства й склав величезну для тих часів гімназіальну книгозбірню.

У короткій нотатці важко дати перелік усіх старань Россинського на користь Кубані та Чорноморського війська. Не диво, що він користувався величезною пошаною серед козацтва, сам став справжнім козаком, втілюючи в собі ідеальні сторони цього славетного історичного типу. Його слово мало величезну вагу і для цивільних установ Чорномор'я і на воєнних нарадах при отамані. Россинський дуже добре знав військову справу, давав цінні поради та вказівки в небезпечні хвилини боротьби з тубільцями, він випроваджував за Кубань козачі частини в їх винятково тяжких та часто ризикованих виправах.

На початку двадцятих років фізичні сили Россинського вже стали швидко падати. Його гнобила й власна матеріальна незабезпеченість, бо всі свої прибутки він віддавав на справи освітні. Головний командант на Кавказі, відомий генерал Ермолов, у вересні 1825 року подав петербурзькому урядові докладну характеристику церковної та освітньої діяльності Россинського. Зазначивши, що Россинський усі свої старання присвятив для суспільного добра та справ богоугодних, грізний генерал просив уряд оцінити «столь полезніе і человеколюбивіе протоерея Россинскаго подвігї» й проказати йому матеріальну допомогу у висоті 5 тисяч рублів. Прохання Ермолова було задоволене, але заки в Катеринодарі довідались про це, невтомний Россинський вмер 12 грудня старого стилю 1825 р. Він був похований коло Військового собору, та пізніше його могила була загублена й забута.

Россинський залишив по собі ряд визначних творів — казань, урочистих промов, історичних та археологічних статтів. Його слід уважати за першого історика Кубанського козацтва. За нього самого є кілька невеличких розвідок, розкиданих по тяжко приступних тепер виданнях.

В роках большевицького терору ніхто не міг згадувати Россинського. Але тепер слід пригадати цю визначну історичну особу.

(„Кубань“, 12 січня 1943. Перекл. з моск.)

О.Л. ОЛЕКСЕНКО

Блюмштейн проти Нечуя

Притьмом задеренчав дзвоник. Група студентів-філологів, докурюючи нашвидку цигарки, ввійшли до аудиторії і розсілися по лавах навколо катедри. Аудиторія була повна студентами і студентками. Повітря гудило від гамору розмов та перегукувань десятків дужих молодих голосів. Із уст розмовників безперестань сипалися чудернацькі слівця: Магнетобуди літератури. Дніпрельстани поезії, ударники художнього слова тощо.

Риднули двері, і в аудиторії появилася ще одна постать. Це був професор української літератури Харківського Університету, Володимир Дмитрович Коряк, або, коли висловлюватись точно за даними метрики, — Волько Дувидович Блюмштейн. Невисока на зріст людина, з

обличчям постійно покривленим гримасою від якогось невідчепного, уїдливого почуття — чи то заздрощів, чи лютости, чи відлюдництва. На довгому товстому носі окуляри, крізь які дивилися гострі, гадючі очі.

Гамір в аудиторії поволі вищував. Почалася лекція.

Безперервно розмахуючи жиливими довгими, як у мавпи, руками, супроводячи кожне слово різкими жестами, жид-професор навчав студентів-українців того, що таке українське письменство та яке право на визнання мають українські письменники. З характеристик Коряка цілий національний літературний процес на Україні набував чудних і лиховісних ознак.

— Хто посміє назвати письменником, інтелігентним працівником, культурною людиною Бориса Грінченка? — верещав розлютований муж марксо-ленінської науки. — Це-ж бандит, погромник, організатор анти-семітських «Просвіт!» Хто визнає право бути класиком літератури за зоологічними націоналістами й антисемитами Немужем-Левицьким, Степаном Руданським і Миколою Костомаровим? Аджеж їхні твори сповнені антихудожніми, антиреалістичними описами взаємин між євреями та українцями. Контрреволюціонери Плевако, Зеров, Єфремов та інші оголосили справжнім поетом Чупринку. Але хто такий цей Чупринка? Гайдамака, організатор повстанської антисоветської кінноти, що його покарала на горло наша влада. А тому жадного мистецького значіння його лірика не має...

Дві години тривала лекція професора-енкаведиста, що її метою і змістом було розтороцити, зневажити докраю світлі образи наших письменників, цих справжніх і непохитних оборонців рідного слова і рідного краю від усіх його історичних ворогів.

В осередку цинічно-обмовного нападу «ученого» жида на українське письменство стояла постать Івана Нечуя-Левицького. Захлинаючись від жагучої ненависти до письменника-націоналіста жидівський професор на запитання слухачів, з якої критичної літератури їм слід користатися, вивчаючи творчість Нечуя, Блюмштейн витяг з теки новеньку, щойно видану книжку «Українська література» В. Коряка.

— Тільки мої трактування, — пиховито проголосив Блюменштейн-Коряк, — витримані в марксистсько-ленінському дусі.

І для ствердження цих слів, карбуючи різким фальцетом кожну фразу, зачитав цілу сторінку про Нечуя. Остаточо приголомшені українські юнаки і дівчата мусіли дізнатися, що «шовініст» Левицький змущався з жидівської нації, «клепав на чесний і працюватий» жидівський народ, який «ніби висмоктує живі сили українського народу через капіталізм». «Антисемітизм Нечуя-Левицького, — вичитував Коряк, — підводить ґрунт для розпалювання національної ворожнечі українців проти скромних і працюватих євреїв», тим то і творчість Нечуя «шкідливо тенденційна і по суті нікчемна...»

Дзвоник перервав цей організований жидівським професором погром української культури. Спитілий, червоний від прокурорської натуги, вискочив з аудиторії Коряк. А поза його спиною залишилося два настрої: розгубленість, незрозуміння, образа, тяжкий душевний біль від наруги з рідного письменства у маси української молоді, — і зловтішність, алорадість, чванькувате задоволення в купки привілейованого советського студентства — жидів.

— Слухай, Біличенку, — звернувся один із слухачів-жидів до молодого студента-селяка, — ти ж панімаєш, що не може претендувати на місце демократичної міжнародної літератури письменство, що проклямує звирячий націоналізм. Звичайно, є в українській літературі пара-дві письменників — Шевченко, Котляревський, ну, ще хтось там, — але і їхню творчість треба брати суворо-критично, як вчив Ленін, тоб то відсіваючи все, вороже пролетаріатові, чуже нам...

— А що ж тоді залишиться від того самого Шевченка — кинув Біличенко — коли відсіяти всі його поезії, де йдеться про жидів, москалів та поляків, про ці три ворожі Україні нації?» — Співчутливі усмішки і репліки з боку кількох студентів-українців прозоро доповнили думку їхнього товариша.

Виклад проф. Блюмштейна-Коряка мав подвійний ефект: бажаний для жидів (тієї ж ночі ГПУ заарештувало «організацію українських контрреволюціонерів-студентів») і несподіваний та небажаний для них (національна свідомість і антисемітизм з великою силою прокинулися в багатьох серцях української молоді).

(Нова Україна, Харків 13. XII. 1942).

М. ПРОКОПОВИЧ

Геологічне минуле Києва

Там, де над сині хмари здіймаються вкриті вічними снігами верхи в'яКарпат, Альп, Гімалаїв, 70—80 мільйонів років тому буили хвилі могутнього океану Тетіса. І навпаки, дивлячись на рівнини Донбаса, тяжко повірити, що 180—200 міль. років тому тут були гори, тепер розмиті, зглажені...

Море наступає на сушу. Мешканці Голандії змушені захищатись від нього складними системами гребель... Суходол наступає на море: ось уже багато віків, як береги Скандинавії підіймаються з швидкістю 1 метра в століття...

Протягом мільйонів років історії землі межі морів та суходолів змінилися до невпізнання. Та змінилися не тільки вони. У студеній застиглій Гренландії колись розносилися пахощі магнолій і лаврів, а в посушливих степах України, в тонких, вогких болотах росли похмурі мертвозелені ліси деревовидних папоротів і хвоців...

Минали мільйони років. Обличчя землі змінюлося. Змінюлись і її населенники: старі тварини зникали, вмирали, їх місце займали нові.

Мимоволі виникає бажання знайти літопис, де була б записана хроніка цих давноминулих подій — адже Київський літопис належить тільки до XI століття, а стародавні пам'ятки Сходу охоплюють IV—VI тисячоліття до нашої ери. Але, крім літописів історичних, є ще один літопис — геологічний. Це — великий літопис історії землі, сторінками якого є шари гірських порід. Те, чим для історика є сувої папірусу і пожелклі аркуші пергаменту, те для геолога являють шари порід: з скам'янілостей, скам'янілих решток стародавніх організмів, з бідних від-

битків рослин і тварин геолог воскрешає небуття, відтворює хроніку минулих епох, установлює межі давніх морів, на дні яких з мулу і піску утворилися сучасні гірські породи, вивчає тварини, що населяли їх.

Красний старовинний Київ. Багато збереглося в ньому пам'яток старовини, німих свідків минулого. Золоті Ворота, Свята Софія, Печерська Лавра... Хто не знає їх? Переказ своєї давнини зберіг спогад ще давніших часів — про трьох легендарних братів, засновників міста.

Але раніш? Що було раніш, не сотні а мільйони літ тому там, де тепер розкинувся красунь Київ?

По широких сходах або вузькій стежці спустимось униз до Дніпра. Тут, над самою рікою, серед невеликих баюр і мохів коло шосе, виступає синяво-голуба глина — прекрасна сировина для виготовлення цегли; її розробляє ряд заводів Києва та його околиць. Придивіться до глини уважніше, і ви певно знайдете в ній білі, зітлілі рештки морських черепашок, відбитки риб і може, більші, сантиметрів 5—6 довжини, зуби хижих акул.

Подивіться на глину в мікроскоп, і ви побачите силу надзвичайно гарних мікроскопічних черепашок, знову таки морських дрібнесеньких тварин — форамініфер.

Перед нами — стародавні морські відклади теплого «субтропічного», так званого «Київського» моря, яке на початку передостанньої третинної, як її назвали геологи, доби історії землі заливало величезні простори Наддніпров'я.

Глибоководне море це поступово мілішало; замість глин на дні його почали осідати зелені піски, відклади молодшого, «Харківського» моря. В цій добі в Україні жили величезні зубаті кити-зейглодони, кістки яких разом із скам'янілими губками й форамініферами зустрічаються в «харківських» пісках.

Змінилося і підсоння. Появилось багато хвойних дерев, скам'янілу смолу яких часто знаходять коло Вишгорода і в Києві... Минули мільйони років. Харківське море й далі міліло і, нарешті, відклади його змінилися білими пісками полтавської світи — прибережними, річковими, озерними і донними утворами. В самому низу їх, між іншим, є прошарок бурого вугілля, який містить у собі рештки рослин, що тепер зникли в Україні, наприклад, пальм. Вгорі від чималої домішки глини піски зцементувались у пісковик, у якому давні київські ченці прорубали знамениті лаврські печери, одну з головних визначних пам'яток Києва.

Приморську рівнину змінили низовинні болотні краєвиди. Мілкі баюри з трясовинним мулистим дном та іржавими плямами на воді, майже мертві, лишили по собі слід у вигляді товщі рябих глин, які разом з уложеними вище бурими глинами викликають у Києві досить часті зсуви.

Ми перейшли поступово до сторінок великого літопису, де записана хроніка останньої, четвертинної доби історії землі. В цей час тропічне і субтропічне підсоння третинної доби значно змінилося. Стало холодніше. Вічнозелені дерева змінилися деревами листяними. З далекої півночі посунули на південь величезні льодовики, руйнуючи на своєму шляху всі перешкоди, відриваючи й вигладжуючи брили скель, по болі посувалися вони вперед, нищачи на своєму шляху все живе. І тільки по окраїнах льодовиків, в укритих кволою полярною рослинні-

стю тундрах і лісотундрах блукали одягнені в теплі шуби величезні мамути і шерстисті носороги, північні олені, лемінги та інші пристосовані до тяжких умов арктичного життя тварини.

Тричі наступали льодовики. Тричі переживала земля зледеніння. Особливо згубним було друге, під час якого льодовики досягли долиною Дніпра до Дніпропетровська. Це було приблизно 300 тисяч років тому.

Якщо ви уважно придивлялися до старовинної кладки Золотих Воріт або Лаври, то мабуть звернули увагу на величезні округлі брили граніту, вмурованого в старовинні стіни їх.

Цегла в той час коштувала дорого і для економії в будівництві використовували природне каміння. В даному разі наші предки взяли «ератичні валуни», принесені льодовиком та вигладжені по дорозі уламки скель далекої Фінляндії.

Поступово ставало тепліше. Льодовики розтанули, і в утворених після цього степах і півпустелях величезні пилові бурі відклали наймолодшу породу Києва — жовтий лес, що дає прямовісні кручі.

Ми простежили історію Києва на протязі багатьох мільйонів років. Як на кіноекрані проминули перед нами безкраї теплі моря, голі піски приморських рівнин, низовинні болота, льодовики, безможні степи з жахливими пиловими бурями. Небуття — мертве каміння — розповіло нам свою історію, перед якою бліднуть найфантастичніші романи Жюль Верна.

(«Н. У. С.»)

Ю. ВОЙКО

Один з когорти сміливих

Пам'яті Григорія Михайловича Косинки

В мальовничім українському селі Щербаніці на Київщині народився 1899. року Григорій Михайлович Косинка. Змалку він працював у економії, завивав черстоного наймитського хліба й поденщини. Сян робітника цукроварні, він і сам перейняв батькову професію.

А далі потягнуло його у широкий світ у золотоверхий Київ. Не мав за душею ні копійки грошей, але мав загартовані працею руки і тверде бажання працею добутися на верхів'я життя. Не сплявся перед тим, щоб чистити павам черевяки чи стати дмірником. І доля спочатку усміхнулася йому (може, лише раз в житті?): випадково здобув посаду реєстратора в повітовому земстві. Вчився самотужки, відвідував так звані „гімназіальні курси“, з боєм брав у життя те, що іншим так легко давалося.

Вихром пронеслися буремні роки революції. В них гартувався дух молодого юнака, що саме тоді ступив на шлях письменницький, друкуючи року 1919. в часописі новелю „На буряках“.

Одшуміла войками, ревом гармат революція і затихла. Криканим большевицьким терором снована Україна опинилася в ярмі московського переможця. Запанувала гнітюча тиша советських буднів, в яких одні божеволіли від розпачу, інші поволі пристосовувались до советського ладу, забезпечуючи собі таким чином тепленьку місдинку в житті. Але це був шум, піна на поверхні велетенського резервуару народу України, збуджену революцією, уже не можна було приспати. З глибини своїх нагід щоразу виділяв сміливим духом, ентузіазетів відродження, людей із блискучими очима й міцними, як дріт, нервами. Це була когорта сміливих, що мужньо йшла вперед „крізь бурю й сніг“, крізь мряку й ніч советської дійсности, розбиваючи своїми групами

ми холодний московський вітер большевизму, що гув і віяв уже на широких просторах нашої батьківщини. До цих сильних духом сміливців належав і Григорій Михайлович Косинка—Стрілець. Ще за перших років советської влади довелося йому протягом кількох місяців ваяти советської в'язниці.

Талановитий письменник, він не мав змоги повнотою розгорнути свого таланту. Большевики ясно відчували в ньому свого ворога і всілякими способами намагалися паралізувати його письменницьку діяльність. "... Не подобається панам-цензорам моя лінія!.. Да, видно здорово не подобається!" — писав Григорій Михайлович своїй дружині 26. VIII. 1924. р.*). І цензори справді завжди готові були "тащити и не пущать", коли до їхніх рук потрапляла та чи інша збірка оповідань Косинки. Роками вилежували оповідання Косинки в редакціях. Під різними приводами відмовлювано йому в друку. Але він був упертий, домагався свого в різних інстанціях, і, кінець-кінцем, іноді його домагання завершувалися успіхом. Його листи до дружини рясніють здогадками про неалічені труднощі, що на них натикався він, друкуючи свої твори: "З книжкою — нічого нового: не прийав одия чорт з ЦК відділу друку, — робити щось не можна без його, а приїде 1. грудня" — так одверто (і це у відкритій листівці) пише Косинка в листопаді 1924. року про свої літературні поневіряння. А в іншому листі від 9-го XII. 1925. р. знову ті самі нарікання: "Іадив до Головліту... Будуть "читати" аж до 15. Мука велика мені з цією книжкою... Принципово — дозволяють, але хотять заборонити "Голову Ході", "Анкету" — найкращі з моїх оповідань... Мав розмову в Пчлипенком, Хвильовим — обіцяють допомогти пропустити всю збірку, але треба, кажуть, почекати кінця парт'їзду, що має ще днів зо три продовжитися..."

Друкуючись через цензурні перешкоди лише зрідка, Косинка увесь час перебував у важкій матеріальній скруті. Не було грошей на тепле пальто, на черевики. У своєму блаженському подертому вбранні не наважувався він вибратися зі свого київського оточення в Харків, столичне письменницьке коло, де за свою матеріальну неспроможність міг легко наразитися на презирливу зневагу письменників-ремісників, жидів, москалів та помосковлених українців. Лише ремісник-варобкевич вільно почував себе в советським літературнім житті. Це прекрасно відчував Косинка. "На літературні, чесні виробітки годі сподіватися: треба писати якусь ура-халтуру, тоді можна розраховувати, що вона матиме своє місце" — зазначав він (лист від 22. X. 1931. р.). Але сам не міг і не хотів стати на шлях брехні і штампю. І коли його дружина накла під тягарем нужди й голодування, він їй писав: "... Але навіть ж нарікати на київський голод? Адже голод той, як і всі страждання наші не від нас з тобою залежать, а має глибше коріння". Героїчний тон життя ніколи не покидав його. Він не вневірювався ні під впливом особистих лих, ні під впливом народніх вешасть. Він керувався принципом: "страшне лихо тому, хто його боїться". Коли 1929—30. рр. НКВД, створивши процес так званого СВУ, провело по всій Україні масові арешти свідомої української інтелігенції, дехто з українців сприйняв це як поразку, фатальну для всієї української справи. Але інакше поставився до цього Косинка. І тому в листі до дружини він відгукється на арешти членів СВУ так: "Настрій мій хай не хвилює твої чуття, адже річ звичайна, що всіх нас турбують події не лише київського масштабу, а масштабу всеукраїнського... Я коротенько розповідав тобі, коли приїздив був, а на сьогодні "події" зросли катастрофічно... Я, до речі, — дуже спокійний. Настрій мій покращав, бо я вірю, що "все пройдет, как с белых яблонь дым" — все на грішній землі має свій початок і свій кінець".

Большевизм в модерний засіб поневолення українського народу Москвою — на таку думку наштовкує читача внутрішня логіка художніх образів змальованих Косинкою. Чи краще стало жити селянинові за часів большевизму, ніж за часів царату? Ні, рішуче ні, — відповідає Косинка в своїх творах "Голова Ході", "За ворітьми".

Селянин, обливаючися потом коло своєї скиби землі, із ровнячем говорить: "... Ореш, а красних днів не бачиш: була царина — робила, прийшов совет — робимо, а пана, як плали шовками в городах, і по цей день плавають". — Робочі? — вони теж ляжку тягнуть, як і ми... А хто винен? Хто? — Отак виходить і власть наша, і порядки наші, а все по-старому — збулись великих панів, чорт наплодив дрібняк, і п'ють, як п'явки".

Так говорить пересічний український селянин, орючи ниву. Але він уже навчений досвідом, знає що не скрізь можна говорити правду, "А то в тюрму за такі речі

*) Всі листи, що цитатами в них я послуговуватимуся в цій статті, адресовані його дружині Т. М. Мороз і аберігаються у неї.

підеш" — мовить він до своєї новаччини, Чалого, яка тут ніби символізує пригнобленість.

Хто ж справді винен у тому, що Україна, придушена, потрапила в пазури північного московського ведмеда? Над цим думає селянин, орючи лан, і, вивернувши разом зі схибою землі череп людяни, раптом знаходять відповідь на своє питання. Це череп китайця Ході, того, що разом із іншими подібними до себе прийняв на віру московські гасла інтернаціоналізму і поруч інших народностей безмежної Росії пішов на Україну душити український народ. Його, Ході, досягла караюча рука українських патріотів. Селянин ударив носком черепика голову Ході — вона розкололася на двоє — покотилася по свіжій ріллі. „Хай на чотири вітри ровнесе, кола це голова Ході, якого я знаю“.

Автор показує тих, хто був найважливішим оплотом більшовизму на Україні. Це — бандит Антон Радіонович Собачка. Він гуляв з баяною доти, доти це ремесло вважав більш-менш безпечним. Коли ж північна більшовицька навала заповонила Україну, він вирішив перейти на бік переможця, „покаявся“, став комуністом і комісаром. П'яниця, йолоп і садист, він тероризує село, грабуючи його советським продналогом. Навколо себе він скупчив найгірші покидьки сільської інтелігенції, яка боїться його і, дбаючи лише про те, щоб заробити продуктову пайку, допомагає йому провадити політику советської влади на селі. Зібравши цих своїх поблічників на мітинг, Собачка дає їм політичні настанови: „Буржуї сонавали, что когда настанет социализм советской власти — они погибнут, і они погибли, но идет жестокая борьба, реками проливается кровь, і эксплуататоры народной крови — бандиты, например, поймали куринного з куріння, который переишов, как і я, чесно, — і повисили на стовпі разом із собакою, а хто ж сознательний, не согласіться, що его зверство, і когда ідут борьба не на живань, а на смерть, тогда нужно акуратно вдать продналог. Не думайте, що я не сознаю, какая это трудность; да, наш дядько поміль не нагримить, не перекреститься, но время не жде, дорога творь плоха, значить, підвонить треба скоріше... Не помогай імперіялізму, который адавил железною рукою красную винтовку, хоче потопить в крови революцію, а здавай продналог; правально говорю, ілі нет? Это важный вопрос, і я ставлю руба: хто проти? Я окончил...“ Хіба вся ця промова не класичний аразок психології більшовицького бандитизму? Неповільність і прями́твізм думання повднується із умінням жонглювати демагогічною фразою.

Показує Косинка й боротьбу українського села проти більшовицької навали. Ось повстанці — селяни піймали більшовицького комісара, що приїхав комуну шепити (оповідання „Темна ніч“). Вони його ведуть до хати, годують: „Вечеряти просимо і ворогів: знай нашу добрість козацьку“. Облюють його горілкою, щоб легше було йому вмрати. Але далі їхня сантєментальність не сягає. Вони знають, що точиться боротьба, в якій покаже перевага не на їхньому боці. І коли більшовицький комісар пробує їх розчулити плачем, натякає, що і в нього такий же маленький хлопчик, як у господаря хати, селяни свалахують лютою неавистію, б'ють комісара й жевуть його на розстріл.

В оповіданні „Десять“ знов таки показано повстанців-селян, що впіймали українського ренегата, який їхав на село запроваджувати більшовицькі порядки. Вони скупчилися навколо полоненого і читають йому посвідку. „Пред'явник цього т. Рубель, член Української Комуністичної Партії, дійсно командрується для організації комнезамів у район Черкаського повіту“.

— От і добре товаришок.

— Ми люди свої, а тобі, як водичу десять шомполів „на усердіє“. Харашо?

На Рубля діялось сорок очей — гострих, ідких, як проріваних осокою, насмішувата посмішка грала на обличчі кожного повстанця.

— Не ожидав браток? Ха-ха-ха...

Переляканий, як вавць, Рубель ровгублено белькоче виправдання:

— Ну-да. Я бачу, знаю, що ви мене розумієте. Я — непорозуміння... Знаєте...

Божок (командир загону повстанців, Ю. Б.) його не слухав; він, партійний есер, знав ці „непорозуміння“, і Рубель для нього був зрозумілий до дрібниць, але Божка цікавило інше — жах Рубля і його рабська брехня.

Здрагаючись від огида, отаман вирішує подарувати комуністові життя, звінечивши його морально. Лежача в палюзі під ударами шомполів, Рубель має співати: „Вы жертвою пали в борьбе роковой...“ Його тіло корчиться від болю, пальці дряпають землю, але він слухняно виводить „Вы жертвою пали...“, бо для комуніста важить не честь свою врятувати, а лише життя.

У Косинки в герої, про величність яких йому хочеться сказати повним голосом, але він цього зробити не може: советська цензура і так підозріло дивиться на нього і не одне в його оповідань підпадає забороні. І Косинка про своїх героїв говорить натяком. „А Діброва в житах не бандит, ні, це...“ Що Діброва святий месник за повалену Україну — цього Косинка не може сказати через цензурні умови. І тому він ставить багатозначні крапки. Вдумливий читач його зрозуміє.

Так само лише натяками намальований і зовсім не окреслений образ отамана сільських анархістів Костя, опов. „Анархіст“. Він ненавидить мрійників і сентименти. Він знає, що мрійництво, поетична вдача і сумирність властиві українському народові. Але йому добре відомо також, що українці завжди, споконвіку вперті. І ця народня стійка риса на ґрунті народного свідомлення родить залізну неламність.

І Кость міркує сам в собою: „Хто писав: „треба оздоровити народ?“ Ні, ми — здорові. Нам треба залізних духом людей: скрізь, скрізь — залізі, залізі!“ Кость давнє коло паска трохи „Кольт“, він ніжно гладив його рукою, поклав до грудей і тихо засміявся словами: „Залізі, вагартівані... Кольтику, голубе, де залізі люде?“ Він іще раз задоволено оглянув кольт, наспокоївся, і дивий, щасливий прикладуючи: „А в, в, кольте, такі люди!“ — почав крутити цигарку. Кость розуміє, що большевиам не розв'язав ні національної, ні соціальної проблеми. І тому він у своєму районі із кольтом в руках, бодай тимчасово і неповно, розв'язує ці проблеми по своєму.

Б ще в Косинки величний герой, гігантська фігура, постать, оповита флором романтики, але разом із тим така наскрізь реальна, немов різцем вирізьблена. Це свідомий борець, за волю України, селянин в Поділлі. Конюшина в оповіданні „Фавст...“ Оповідання це — немов концентрований жмут електричного проміння, що ним яскраво освітлено відносини між українським селянством і большевицькими окупантами. Відносини ці характеризуються двома словами — непрямим боротьба.

Перед читачем розгортаються моторошні картини життя совєтської в'язниці в її парашах, вошах, сварках карцерами. В тюрмі — серед потвор, покидьків суспільства, серед апатичних гречкосіїв — Конюшина, безпосередня і цільна натура, надихана пахощами українського чернозему, перейнята споконвічною гідністю власного народу. Такий собі простенький подільський дядько в обличчям, що нагадує легендарного Фавста, з натрудженими моволістими руками, він екзальтовано вгадує боротьбу селянських загонів проти большевицької навали:

„Кінь у мене був Іскра, а коли виїхала наша сотня з лісу — у гривах кінських пісні цвіли, зелені бори, дороги нам стежили, і ми були самі, як бір, зелені — такі молоді й заваяті... На команду: „Кінвота на коні!“ — вихром злітали, острогами дванили і стремінами брязчали, аж підкови цокотіли в коней — мчали так степами українськими; а поруч бір, бором — ніч з вогнями йде: тоді горіли бори...“ В нерівній боротьбі цереміг відступний ворог. І от на Конюшиною навівши закрилася брама тюрми. Большевицькі тюремники, ці нестримані авіяти, вишколені одвічною московською традицією кати, заздують страшних мук Конюшині, тримають його місяцями в чорному, як ніч, холодному й мокрому карцері, живим гноять його в цій могилі і доводять до божевілля.

„... Тут, у карцері, засміявся я на слова слідчого: вони питають де, сходилися на раду? Де, в кого?“

Фавст притулився щодою до холодної стінки і тихо шептав: „У мові рідної сестри, чувте?...“ Далі вирізнявся і цитував собі з якогось філософа: „Панувати над рабамм, обернути кожного на автомат — такий, адебільшого, намір у деспотів...“

... Так знайте говорив до стінки далі, — Прокіп Конюшина ніколи не буде врадником. Я загину, согні і тисячі таких як я, але ніколи, ніколи не продаватиму сестри свої. І нікого не продаватиму, Юдою не буду.

Фавст плакав... Йому все це, вдавалося, стояв образ слідчого Однорогова, говорив ніби до нього:

— Кажє мені Однорогов: „ты, Конюшина, трудового происхождення, ты — бедняк, ты получил образование, ты, наконец не Грицько или Омелько какой-то... но почему, почему, из каких побуждений ты примкнул к преступному сообществу самостийников? Почему принял участие в восстании?“

Конюшина відповідав:

— Ая... Пішов, не можна не йти, бо коли підпалили хату Грицькові та Омелькові, то вони лише тоді за вила і гідність свою вгадають, ая... Мені ж, самі сказали, людині свідомій, треба свідомо і прямо у вічі ворогові дивитися...

— Так йому нібито сказав був Фавст, а він на це усміхнувся, дав гарву папіросу:

— Куря, мовляв, Конюшина, ваші, а скажи нам, де поділися ваші, де були бандити?

Перекинув Одворогов через стіл голову і, трохи заспаній, процідив крізь зуби:

— Пойдеш на шльопку, милок! Герой!

Замахнувся і на всю руку вдарив по зубах.

Фавст, пам'ятав, до крові, до кістки прокусив йому руку ту — тільки прикладами врятували життя Одворогову, занепастивши Фавстове: його тримали після цієї історії три місяці в так званому секретному підвідділі.

Постать народного героя, борця проти большевику тут змальована на повний зріст. Конюшина — це не фантазія, не вигадка. Письменник змалював цей образ із натуря, коли сам уперше потрапив до советської в'язниці. Розуміється, такий твір, як „Фавст“ за советів, не можна було не то, що опублікувати, а й тримати в себе було небезпечно. Але Косинка вірив, що настануть часи, коли пам'ять невідомого героя, Прокопа Конюшина, буде увічнена надрукуванням „Фавста“.

Ішли роки... Письменник по-старому міцно тримав прапор активного анти-большевику. Він бачив, як НКВД нищило тисячі захоплених його творами читачів, тих, що колись палко вітали його своїми листами, бачив, як вужчало коло його товаришів, вірних друзів, із якими діляв він свої заповітні думки... Але ніщо не спиняло його. „Все таки я держуся, не втрачаю ґрунту під ногами, хоч його давно вже можна було б загубити, бувши на мойому місці“ — пише він у листі від 16. IV—32. р.

Там часом большевицькі критики скаженіли. Все частіше на сторінках преси агадувалося ім'я Косинки, як письменника „клясово-ворожого“. Друкуватися стало майже неможливим. Збірку оповідань „Серце“ затримано вже тоді, коли був надрукований тираж. „Адже цькування, мислю я, повинно мати якісь межі, а виходить, що ні, що я помилуюся“ — писав якимось Косинка своїй дружині. Одного разу восени 1934. року в Харківському Будинку письменників перед ушерть набитою залєю жид Кулик Кулик читав одну з своїх „настановних доповідей“ для письменників. Розуміється, не обійшлося без брехливої балакання про неозорі творчі можливості, що їх нібито має советський письменник. По доповіді ваяв слово Косинка. Заговорив про становище письменників. З його уст вирвалися рядки російського поета: „Браття—писатели! в нашей судьбе что-то лежит роковое...“ Розшифровувати цих слів перед аудиторією не треба було. Вона їх добре зрозуміла. З передніх лав, де сиділи комуністи, жидя, почувся пронизливий свист, вигуки обурення. Зате із вкритої сутінню гальорки залунали оплески...

В пригнобленім настрої, передчуваючи недобре, повертався Косинка додому. І справді, незабаром його заарештовано. Люди, що бачили його у в'язниці, розповідають, що поведиася він з геройською гідністю. Одного разу, коли його вели на допит, він кричав: „Мене можете зневажати, але не мій нарід...“ Дальші слова заглушила люта лайка катів.

Про мужність письменника в стінах тюрми свідчать останній його лист до дружини: „Пробач, що так багато горя приніс тобі за короткий вік. Прости мене, дорога дружино, а простивши, — прощай! Не тужи, кажу: сльозами горя не залити. Побажано тобі адоров'я. Побачення не прося, не треба. Передачу, коли буде можливість, передавай, але не часто. Оце, здається, все. Я — дужий, адоровий“.

А за місяць після цього у большевицькій пресі в'явилася повідомлення про розгляд справи української терористичної організації, до якої зараховувано Косинку, Фляняського, Крушельницьких (батька й сина), Р. Шевченка, Вльська та інших. Військова колегія найвишого суду ССРСР, що розглядала справу, складалася з москалів Речкова і Горячева, а очолював її жид Ульріх. „Суд встановив, — писалося в повідомленні жидо-московської колегії, — що більшість обвинувачених прибули в СРСР через Польщу, а частина — через Румунію, маючи завдання по вчиненню на території УСРСР ряду терористичних актів. При затриманні у більшості обвинувачених забрані револьвери і ручні гранати“.

Більшість обвинувачених, а тому числі й Григорія Михайловича Косинку, жидо-москалі засудили до смертної кари. Розстріляно його десь між 15. і 18. грудня 1934. року. Смерть зробила живим Григорія Михайловича Косинку в мільонах сердець українців, що пам'ять про нього понесуть у вічність.

(Укр. Засів, ч. I)

Літературні й україністичні матеріяли по газетах

ІХ.

„Кубань“ (Катеринодар) від 16. грудня м. р. містить український вірш П. Полтавченка „До бою“, 20. грудня у цьому часопису А. Кубанській містить статтю п. н. „Народная драма или свобода націй по - большевистски“, в якій автор дає яскравий перегляд політики большевицької Москви супроти українців на Кубані. 29. грудня м. р. „Кубань“ містить вірш П. Полтавченка „Ой, над степом, над широким“ та фронтовий нарис А. Кубанського „За що?“, цим разом вже українською мовою. У ч. 1 (28) „Кубані“ від 1. січня ц. р. знаходимо репортаж Вас. Кабана „Велика радість“; у ч. 2 від 5. січня вміщені такі українські матеріяли: два цілком літературні вірші Івана Вершини („Непомітні літа“ та „Серпень“), стаття А. Е. „Рідне Слово“, нотатка „Закордонна преса про Кубань“ та стаття моск. мовою режисера Палипенка „К откритію укр. театра в Краснодаре“. У різдвяному числі (ч. 3 від 7. січня) український матеріял заступлений досить бідно: Петро Ніч містить тут фейлетон „Чортяча роамова“. Далі, у ч. 4. український матеріял цілковито зникає, але у ч. 5 від 19. січня знову появляється на сторінках „Кубані“: тут вміщена українська стаття А. Ю. „359“ про розстріл большевиками українських повстанців у Базарі в листопаді р. 1921, Педера містить у моск. мові рецензію на виставу „Запорожця за Дунаєм“ у Катеринодарі, Борис Романській містить довшу статтю п. н. „Просветитель Кубани“ про протоєрея Кирила Россинського (1775—1825) родом з Новомиргороду, званого проповідника й автора історичних та археологічних статтів, розкинутих по мало званих та тяжко тепер приступних виданнях. Автор статті вважає, що прот. Россинського слід уважати першим істориком Кубанського Ковачтва. У ч. 6 (від 15. січня) вперше на сторінках „Кубані“ появляється хроніка українською мовою. На першій сторінці вміщено 4 нотатки у відділі „На Україні“, на другій — вірш Ів. Вершини „По той бік Кубані“, далі — „Вісті з станиць“ (5 нотаток) й допис моск. мовою Вас. Кабана п. н. „Культурная жизнь станицы“ — про станицю Уманську.

У кількох вересневих числах „Львівських Вістей“ вміщено історичне оповідання Тараса Кульчицького „У Глухові“, де як дієві особи виступають останній Гетьман Ровумовський та Сковорода. У жовтневих числах цієї газети вміщений м. і. гумористичний фейлетон про походження назви міста Коломия Дениса Лукіяновича, стаття про відвідини у різбарів Сергія Литвиненка та Антона Павлося, довша стаття Вол. Левинського про дра Кирила Тривльовського (1863—1941), основника „Січей“ та відомого громадського діяча, стаття проф. В. Доманицького про життя й діяльність дра Миколи галагана, розвідка Нестора Прутського про Маркіяна Шашкевича, а нагоди 131 роковин народження ініціатора „Русалии Дністрової“, стаття Михайла Яковца про нове видання Стефаникових творів за ред. Юрія Гаморака, де Яцків змальовує свої враження з аустричій в Стефаником, довшу працю Михайла Вовняка про о. Данила Тяничкевича п. н. „Батько галицького народоства“. В грудневих числах ЛВ були м. і. вміщені довші статті Микити Думки „Найдавніше населення України“ й Д. Коренця про знану педагогічну й суспільну діячку Ольгу Ціпановську (1861—1941), стаття Читача „Чужими очима“ про друге видання книжки В. Січинського „Чужинці про Україну“, стаття з нагоди 40-річчя письменницької діяльності Дмитра Николишина, багато театральних та концертних рецензій (про прем'єру „Камінного Господаря“ Лесі Українки у Львівському Театрі, Романа Сімовича про Вечір Дениса Січинського, Бориса Кудрика про обидва вечори концертів з творів Січинського, й ін.)

„Краківські вісті“ в липні 1942. вмістили великий та цікавий репортаж І. К. „Київ на весну 1942. р.“, М. Приходька „Культурне життя в Києві“, репортаж Ол. Гаврилюка „Космач — світло Гуцульщини“. Юрія Тарковича „Київ і його мешканці“, цікавий допис з турковицького відпусту на Холмщині п. н. „Твердиня духа — Турковицьке свято“ (Вс.). М. Возняк вмістив на початку липня цікавий лист Івана Франка до львівського студентства, написаний 14. листопада 1906. р. у статті п. н. „Невідомий голос Франка в університетській справі“, невіджалованому поетові й історичному романістові Богданові Лепкому присвячені були статті Л. Луцева „Як народжувалися твори Б. Лепкого“, Р. Купчинського „Уривки в споминах про Лепкого“. Василь Симонич вмістив свої спогади про Ореста Руснака у фейлетонах п. н. „Співай нам, співаче“. Роковинам Полтавського бою 1709. року присвятив Л. Гранічка свою докладну рецензію на збірник Інституту Історії України „Полтавська битва“. Крім того слід вказати сумлінний перегляд М. П. „Дитяча література — занедбана ділянка творчости“, жвавий репортажного стилю нарис Бена з советського побуту п.

в. „Прогульчик“, уривок з книги Деслава „Європейські вражіння“ — „Садок вишневий коло хати“, нарис О. Г. „Український гумор“, спомини дра Ігоря Федева „Двадцять літ тому“ — про знамого українського географа проф. Степана Рудницького, що десь без сліду зник на півночі СРСР вже багато років тому; згадку Аркадія Жмотка про українську Вороніжчину (Подоння), докладний перегляд Вол. Дорошенка „Наукова й популярно-наукова діяльність Б. Лепкого...“

„Краківські Вісті“ в серпні минулого року умістили барвистий репортаж з Гологір Романа Завадовича п. н. „Два зборота“; О-ча „Харків аблязья“; зворушливу статтю сенаторки Олени Кисілевської п. н. „Лемківщині на прощання“; Лемка „На межах Лемківщини“; Марти Рідної репортаж з Гуцульщини п. н. „В терені“; В. П. — „Київ у червні 1941“ та йогож „На засланні в Уфі“; П. С. — „Містами й селами Галичини“; С. Т. — „Подільське село“; К. С. — „Культурне життя Харкова“, що містить у собі характеристику й перегляд амісту харківського часопису „Нова Україна“ та йогож нотатку в кількома передруками з східно-українських часописових поезій п. н. „Поезія і життя“. Знанням ще в часів львівського „Літературно-Наукового Вістника“ та „Вістника“ критик Граничка містить статтю п. н. „Василь Пачовський — найбільший ворог Московщини в новітній українській літературі“ цей самий автор містить також статтю „Корнійчук Богдан Хмельницький“; проф. В. Сімович пише про „Відгомін українського світогляду княжої доби“; Ніна Буряк містить легке й повне гострої спостережливості оповідання „Пригода на літничі“; В. П. подає солідно opracований ваг „25 літ культурно-освітньої праці на Холмщині (Просвіта, Рідна Хата, УОТ)“. Петро Мегак дав перегляд діяльності Миколи Голубця, як мистецького критика й організатора мистецького життя; Р. Сайгор у статті п. н. „Перша зустріч“ накреслює вражіння від перших зустрічей з українцями в східних землях; Д. Г. дав великий репортаж „Лисенківські дні у Львові“; В. Барвінський містить докладний перегляд „Краввий конкурс хорів і фестиваль української пісні“; М. П. не менш докладний огляд п. н. „Вистава дитячої творчості“.

У вересні місяці р. 1942. цей самий часопис умістив пригадку проф. Василя Сімовича п. н. „Забуті“, в якій докладно згадується один несправедливо забутий поет другої половини ХІХ. стол. о Дмитро Йосифович, що виступав на сторінках тогочасних галицьких літературних часописів під псевдонімом Ріленко. Михайло Островецький також згадує у статті п. н. „Вояк і приятель (спогади з літа 1920. р.)“ М. Малюту, Наталя Севченко дав яскраві спогади з р. 1916. п. н. „Місяць в Анапі“. В. Сімович дав докладний життєпис Володимира Кміцикевича, Л. Граничка аналізує творчість В. Пачовського. Цей самий критик докладно розбавляє повість Смілянського про Коцюбинського. Олена Кисілевська містить згадку „Про останні хвилини Ольги Кобилянської“; Деслав уміщує також спогади п. н. „Моя зустріч з Махном“; К. Сурмач дав обравок з часів вступу большевиків на Волинь — „17. вересня 1939. р. в Дубні“. Репортажний характер мають нарис Марти Рідної п. н. „Ідемо додому“ — про поворот підгірських дітей з Поділля, Дека — „З мандрівки в гори“ (вандрівка до Жабя); Т. Дніпровського — „По той бік фронту“. І. К., як вже довший час перед тим, намагається розібратись у світогляді українського народу в нарисі п. н. „Нова характеристика українського світогляду“, написанім з нагоди появи останніх публікацій проф. Вадима Щербаківського. Р. Сайгор у статті п. н. „Україна в уяві німецького поета-романтика“ згадує німецький переклад Адальберта Шаміссо поеми Ралева про Войнаровського Д. Івлев подає дуже цікаві дані у статті п. н. „Большевицька русифікація України“. Ніна Буряк містить яскравий та дотепний нарис „Советські герої“, Т. Шаблій цікаву статтю п. н. „Вікно в Європу“.

У жовтневих числах цієї газети знаходимо статтю Ю. Бойка про Миколу Хвильового, Дем. Горнякевича про недавно вмерлу різьбярку Наталю Мілян, спогаді Ю. Бойка про середню 20-тих років цього століття у Миколаєві під большевицькою окупацією п. н. „Гарт юнаків“, Ф. Ч. — „Із записника студента (22 місяці під большевиками у Львові)“. С. Г. дав огляд мистецької діяльності Миколи Бурачека († 1942), Л. Граничка докладно розглядає книгу В. П. Дяченка про життя відомого українського композитора Миколу Леонтовича, Юрій Коллард згадує про життя й діяльність Миколи Галагана, Св. Горавський у статті п. н. „Ідеї на ешафоті“ дав перегляд драматичної творчості Миколи Куліша, Осип Залеський докладно переходить життєписні дані одного з перших композиторів Галичини, Дениса Січанського, Василь Сімович робить це саме щодо невідомого народнього трабуна та засновника Січей дра Кирила Трильовського у статті п. н. „У роковина смерті К. Т.“, Євген Храпливий з нагоди 25 роковин смерті голови української національної репрезентації у Відні, Євгена Олесницького, містить статтю п. н. „Провідник Галицької землі“, М. Возняк з нагоди століття народин о. Давида Тячякевича подає нарис п. н.

„Батько галицького народовства“. Богдан Кентржинський дає докладну статтю про одного з найвідоміших українських журналістів останніх років — Володимира Панчечко-Юревича, званого під псевдонімом Сарматус в своїх подорожніх враженнях, розміщених здебільшого на сторінках львівського „Вісника“ і так передчасно змерлого. Крім того слід згадати огляд І. П. — про діяльність „Общества Наук“ та його часописів (в Ужгороді), нарис П. Вірченка „Відплата“ та його ж „Завдрійжя“ й М. Острівського „З осінніми вітрами“, нарис В. П. „Київ“, закінчення нарисів Шаблія „Вікно в Європу“ та матеріалів Ісалева.

М. ГЕЦ

Бої за Бердичів у 1918. р.

Сумні хвилини пережив Бердичів в лютому 1918 року. Зі сходу наступали комуністичні банди полк. Муравйова, а з заходу скомунізовані частини 7-ої армії, 2-го гвардійського корпусу під проводом званої північної жидівки - большевички Є. Бош та матросів. Ці останні, довідавшись, що большевики зайняли Київ, забравши Ковалюка, повернули на Бердичів. Їхнім заміром було йти на Житомир, щоб там захопити український уряд і рештки української армії, що відступаючи з Києва, затримались у тому місті. Дня 1-го лютого 1918. р. большевицькі банди вийшли до Бердичева, почавши свій побут в грабунків та арештів.

У міжчасі українські військові частини під час відступу на захід переформувались в т. зв. „Окремий Запорізький Загін“ під ком. ген. Прісовського в поділ на 2 куріні з ком. полк. Загородським і полк. Болбочаном. Другий курінь полк. Болбочана по наказу Військового Міністерства дістав наказ виступити на Бердичів під проводом хорунж. Мацюка, щоб звідси вигнати большевиків та зайняти місто.

Під кінець другої половини лютого 2-ий курінь заворожців вирушив на Бердичів. На 10 верств від міста наші частини попали під гарматний обстріл ворога, що скупчав у Бердичеві велику кількість артилерії, панцерних авт, бровеників, піхоти та кінноти. По кількагодинній стрілянні заворожці були примушені відступати. Ворог, користаючи з великої переваги, повів наступ, стараючись охопити на крилах відступаючий курінь. Останній опинився у фатальному положенні. Його командант Мацюк поспішив із своїм ешеленом до Житомира, залишивши частину без проводу. Курінь, оточений на боках і під сильним вогнем у центрі, мусів поспішно відступати. При цьому виявила свою героїську відвагу батарея сотника Савінського. Вона під страшним обстрілом ворога продовжувала вогонь, побиваючи колону большевиків, що з боків обхоплювала українські відділи. Ця шалена відвага сотника Савінського і його козаків врятувала курінь від цілковитої загибелі. Але в бою загинув сам Савінський з цілою цершою півбатареєю. Таким чином курінь лаше завдяки саможертві та відвазі старшин зміг вийти зі скрутного положення і нарешті затримати ворога, не даючи йому просунутись на Житомир.

Старшинами, завдяки яким вдалося врятувати курінь і затримати його до оборони Житомира були: сот. Кустовський, сот. Зелінежський, Генко, Гончарів, Шепель, Халаїм і командир кінноти Благо.

Розгром куріня зробив гнітюче враження на всіх. Тоді полк. Болбочан, не гаючи часу, усунув хорунжого Мацюка в проводу куріня і сам обняв над ним команду. Привівши сотні до порядку, він попровів їх у протинаступ на большевиків. Відкинувши ворога від Житомира, Болбочан посунувся в напрямі Бердичева. Але тут прийшлося йому боротись з кількразово сильнішим ворогом.

Кілька разів ворожа кіннота обхоплювала курінь з боків, але за кожним разом відкидав її вогонь козацьких кулеметів. Один раз ворожа кіннота при допомозі бровеників зробила глибокий обхід і вийшла на задні куріня з метою захопити його ешелони та викликати паніку в рядах українського війська. Але дякуючи енергії полк. Болбочана і при допомозі сот. Шелеста, команданта штабу куріня, що керував обороною ешелонів, та командира батареї сотника Лоценка, большевицьку кінноту вдалося відбити. Натомість на середньому відтинку бою заворожці перейшли до наступу по залізниці та захопили один ворожий броневик. Ніч припинила дальшу боротьбу. В цьому бою вдалося полк. Болбочанові відбити навад батарею, втрачену в першому бою. Біля неї виявлено тіла по-авірячому убитих сот. Савінського і його козаків. В сотника Савінського обрубано пальці на руках, оскальповано голову та відтерто шкіру з рук. Тіла цих героїв забрано до ешелону і пізніше поховано в Києві.

О другій годині ранку більшовики пішли в протинаступ, але при цьому понесли великі втрати вбитими і полоненими. Втративши двох командирів полків вбитими і командира матросів полоненим, більшовики відступили, вадшаючи в поспіху Бердичів, де не встигли розстріляти арештованих бердичівлян.

Зайнявши Бердичів, полк Болбочан поповнив курінь зброєю, одягом і різним військовим майном, що валившлося в місті.

Другого дня після зайняття Бердичева прибув сюди перший ешелон німецької армії, яка згідно договору в Бересті йшла на поміч Україні проти більшовиків. З Бердичева німецькі відділи рушили на Коватин - Фастів - Київ, а запорожці на Житомир-Коростень-Київ, щоб далі продовжувати боротьбу.

(*Нова Доба, Бердичів, 22. 9. 43.*)

Рецензія

Ю. ВУХНАЛЬ. ГУМОРЕСКИ. Львів 1942. Укр. В-во. Ст. 110.

Перед вами вибір гуморесок одного з талановитіших письменників 20. рр. (у передмові хіба похибка: 30. рр.) в „того боку барикади“, що ще донедавна стояла на Збручі. І ця барикада — причиною тому, що світ у цій книжці інакший, як поцейбічний. На цю барикаду й складати вину, що широким українським читацьким колам на захід від ривської лінії попадає вибір із книжки виданої 1929. року аж через 15. років.

Українське Видавництво має вже за собою традицію, видаючи твори українських підсоветських письменників і вибір із Вишневих „Усмішок“ і Кулішеного „Мину Мавайла“ і, хочемо гадати, Вухналеві „Гуморески“ не останній дарунок читачам із цієї ділянки.

Розкидати межу між літературою Сходу та Заходу України, що в 20. років стала прискореними темпами більшати (інші ж суспільно-громадські відносини, інакший світ ідей) — за цю важну задачу бралися по цей бік Збруча вже нерав, завнайомлюючи наших читачів із кращими творами підсоветської літератури. Пригадаємо лишень Тичини „Золотий гомін“ (вид. 1922), його ж „У космічному оркестрі“ (1929), Смоличеві повісті: „Фальшиву Мельпомену“, „Ювацькі роки“, „Господарство доктора Гальванеску“ в „Неділі“, Кротевичеве „Визволення жінки“, Хвильового „Вибрані твори“, Рильського „Пан Тадеуш“ у Варшавському Науковому Інституті, Косинчані новелі — „Темна ніч“, Івченкові „Напоєні дні“. Окремо агадати годиться критичні студії М. Зерова „Від Куліша до Виниченка“ передруковані в вид. „Ізмарагд“ у Львові 1938. (теж у виборі!). Час від часу при нагоді рівних „святкових“ днів передруковано ще рівні поеції, новелі, гуморески, то що по всіх поцейбічних часописах.

Але все це округи лишень, як рівняти в тим, що не доходило до широкого галицького читача. Як для заінтересованого навіть у літнованах Наддніпрянщини існував розпорядок Уряду Бевпеки Воввідства, що офіційно користати в найповнішій хіба в нас на цьому полі книжної скарбниці — Бібліотеки НТШ у Львові можуть лишень ті, в кого буде спеціальний довіл із цього ж воввідства (це спеціально про літгавети), то що ж говорятя про широкий загал.

А вже ж за большевицької Конституції було ще крутіше. Західньо-українським читачам знаний він уже в передруків 1935. року „Усмішок“ у виборі Б. Ю. Пеленського, вид-во Тиктора, куди ввійшли його 2 гуморески: „Любов за рефлексологію“ та „Любов Федька Гуски“. А потому, ще раз 1938. року три перші гуморески про Федька Гуску передрукувала „Рідна Мова“, подавши дуже солідні („філологічні“) пояснення менше зрозумілих поцейбічному читачеві слів.

Юрій Вухналь (псевдонім) нар. 1906. р. — гумораст із нової комсомольської змінн, що мала прийти після старших, де верховодив тоді Вишня. Тематика В. загалом обмежується життям молодого комсомольського села в одній стороні та світом молодих літературних початківців із другої. Тут почуває себе В. найкраще і тільки зрідка забігає куди інде (хоча б у 2375 рік — „Історичний документ“). Це ж і накреслює початність його гуморесок — куди більше зацікавлення першою групою, далеко менше другою, як цікавою лиш професійним. Явища, що на них ввертає увагу — типічні, характерні людській натурі ввагалі, що тільки проявляються тут, серед таких то умовнн комсомольського чи літературного життя („вічні типи“), то й не „зблякнуть“, коли й змінятя саме середовище.

Перед нами в першому випадку комсомольська молодь, репрезентована на першому плані Федьком Гускою, на задньому ж всіма тими комсомольцями Митьками, Петьками, що від Федька зовсім не рівняється характером, наївністю (рівном із Федьком мавали дьогтем попові ворота, чи то „в секретарем комсомолу удвох на Спаса в, поза грушу бергамотську обчухрала...“ — все те як антирелігійна пропаганда). Типічна риса всіх осіб В. — поверхове засвоєння нових, большевицьких фраз, зворотів, але тільки фраз, бо „ідеї“ залишалися старі — і саме в того введення старого змісту в новими налішками, що їх усі герої вживають несвідомо нлівно, в тому й невідповідно, і виходить комізм, гумор. У першій тематичі тут будуть фейлетони-гуморески, у другій — літпародії.

В усіх героїв В. сидить старе: комсомолець Гриша перше ніж піти на комсом. збори — васкакує на сусідську грушку; Федько, помагаючи в абстиненстві й пропаганді, впливається; молоді хавяїни, вислухавши десятим доповідей про полішення господарки (навіть самі пишуть про те до газет) у себе вдома валишаються тими ж неряхами, проти яких і виступають. Для „суспільної справедливості“ Федька викидають із комсомолу, але ж бо там залишались ті ж, що в ними Федько вів свою „антирелігійну пропаганду“ — додав вишком Вухналь. Робфаківець Митька, хоч на любов дивиться „по-науковому“ і як марксист „визнає любов за рефлексологією та кладе в основу кохання фізико-хімічний процес“, на ділі супроти Нини валишається тим же студентом... Своїми гуморесками про Федька Гуску дає В. завершений до подробиць образ життя такого типа, що його вродили нові обставини (він невмирущий скрізь там, де просочуватиметься розвинутіша стадія життя в менш розвинену, тому Федько Гуска не втрапить на живості й у змінених, не „соціалістичних“ умовах). Бачимо цього ледаря-фразеолога, що „колись за вас свою кров проливав“, в серед сучасних не бачить путящої зміни (та це в Вухналя не сатира, а добродушна усмішка), і вдома — на печі, і його „працю“ в сільраді, і в самодіяльному гуртку — на сцені, і в організації виставок, культпоходів, і від сторони його особистого життя — його любов із Дунькою, та його спробу в Загсі — бачимо його на зборах про Самоосвіту. Як видно вже з переліку — обхопив тут Вухналь вповні життя й діяльність не Гуски, а всього післяреволюційного села („Телячого“, чи „Повіхайзборівського“) і від цього набирають Вухналеві гуморески вартості не лиш літературної. Кілька інших гуморесок, де лиш змінена назва особи, тип той самий, Гришка Нетудиворота, що до кооперативні замість краму закупує Марксів „Капітал“, доповнюють образ із „життя та діяльності Федька Гуски“.

Другий „Мій світ“ Вухналя — це літературна богема в найшвишому розумінні. Отже не лишень ті боги, що „пишуть“ по центрах і знані всім і вся — не лишень „секрети“ їх творчості висвітлює Вухналь (сам він харків'янин, то й харківцям найбільше попалося), але його більшине скло звернулося й до глухої провінції, що розворушена в 20. роках масовізом „Плуга“ кинулася й собі за перо, щоб побільшити літературу, при тому очевидячки прислухаючись до голосу столиці, копіюючи його. Перед нами й „музи“ молодого поета, письменника, і твори, що їх сплотив гонорар, і врешті й літературна публіка, що цікавиться літжиттям та на підставі творів уявляє собі їх авторів. Тут і краплина сатири на українство 20. років що надміру захопилося коваччиною аж до шароварів і коряків горілки (ширий українець). Попадається й сатира на літоорганізації та журнали кінця 20. рр. — Вапліте, Плуг — чи чудово-мистецька гумореска на „Марс“, а то й на поодиноких письменників. Тут мав Вухналь (як і скрізь) попередника — О. Вишню, що присвятив літгуморескам та пародіям чи не третину всієї творчості. Та Вухналь тут не скрізь так сміло й бевцеремонно, як Вишня, повільняє супроти своїх співробітників пера, а й врештою тільки подекуди його гуморески наздоганяють Вишніні.

У характерах і тут — наївність проглядає скрізь, хоч наголос тут поставлений здебільша на життя самих письменників. Погоня за гонорарем, графоманія, невисказана охота „друкуватися“ без огляду на зміст твору (його й можна змінити, залежно від „замовлення“), пересвідчення у власній геніяльності, наслідування, копіювання, мода („Шлях червоної боротьби“) — оце ті сім гріхів головних письменника, що попадають під гостре перо Вухналя. Не краді й редактори чи літорганізації, що від твору вимагають не мистецького рівня, а потрібного змісту („як кобилу доглядати, щоб лашата добрі мати“ чи „що комсомольцеві треба знати, щоб авторитет мати“), та й врешті критики й публіка, що цікавиться життям письменників — із творів вироблює собі інший образ письменника, ніж він справді є, а потому приходяться гірко розчаруватися, побачивши „дійсність“. Як бачимо, стара проблема про відношення мистецтва до життя дала й Вухналеві вдячну тему до гуморески („Нижній

лірик"). Пова ці основні теми вискакує В. рідко, чи то в прайдешня, чи то в мішанське життя („Електрифікація“).

А тепер про формальні мистецькі прийоми В. Підкреслено вже, що В. у циклі Ф. Гуски представляє наївність свого героя, а її найлегче передати від сторони самого персонажу: показати його думки, слова. Це й зумовлює монологічній переважно характер гуморесок про Гуску, де Федько розкажує. В. не говорить нам про його наївність, ми її бачимо самі з його слів, учинків — і тільки вриди-годи попадаються як обрамлення-ремарки від якоїсь здогадної 2 особи — хоч би й автора. Монолог дає Вухналеві можливість використати густо й основні мистецькі прийоми — контраст — великого й малого, великих слів до буденних ситуацій — то й із нього виходить комічне: „Мамашо, пора вам продукційність, праці підвищити, поразтесь біля печі років тридцять, а кваліфікації ні на копітку...“, або після того як Федьку побил в кліблі, він розкажує що: „Широка мола трудящих, так його „спаскудили“, де поставлено „євангельську“ фразу агітаційної (отже поважної) дітератури поруч напівуличного вислову. Або порівняння двох речей між якими годі дошукуватись схожого: „У Дуньчиній клуні“ я був як у себе дома, це було, так би мовити мое повпредство. Прийду, ляжу на примістку й почувую себе, як недоторкана особа на ворожій території“. Вдається В. і до нежданого, де зміст наступного заперечує попереднє: „Я вже оголосив голодівку й нічого, крім — хліба, борщу та каші не їм...“ Коміам повстане, коли перекинути наголос із головного на другорядне та брати те другорядне за головне (на цьому спираються т. зв. „професійні“ анекдоти). Цей прийом у В., коли Гуска як заваятуший п'яниця на „святі врожаю“ спрямовує увагу не на суттєве — шкоду від самогонки, а на те, що експонат (самогонний апарат) застарілої конструкції. Цей же прийом і в „Оповіданні помбуха Арона Ароновича“. Інше джерело комічного — двозначність і на ній побудована вся літгумореска „Марс“, де мистецьки переведено паралелю між астрономічним і літературним Марсом. Підмітити якусь одну характерну рису та надмірно перебільшити її — теж вкляче комічне враження (так, як смішно нам із чоловіка, якому ніс найбільший в усього лиця й за ним непомітно інших частин його). У маллярстві — це карикатура. Її зживає В. у своїх літпародіях. (У „Шляху червоної боротьби“ все червоне, карикатура на замилування червоними барвами після жовтневої революції). Широко використано в В. старий один гуморесковий ефект — вазовництво. Усі майже назви чи то осіб, чи місця „говорять“ щось. Характеризують їх носіїв, а то й увагалі комічні своєю змістовністю: Повіхайборівський осередок, Яша Суходокладченко, Жабокрюківсьма холодна, Ничипор Мартинович Голопушенко, Русотяюкин... Часто самого назвища досить, щоб схарактеризувати постать (до речі другорядну, яка проте бренть нам в ушах своїм назвищем — приклад мистецької економії слова:) „Гаврик Муходав — голова стрілецького гуртка“. Широко використовує цей засіб у літвародіях: Там батрак звється Іван Червонозаграбенко, куркуль — Саярид Ферапонтонич Семеропузань, а село — „Голодотемне — тепер ім. Р. Люксембург і К. Лібкнехта“. Там часто вдається він до перекручень правдивих прізвищ: літорганизация звється „Україна наша мати, а ми її діти“, Поети — Западницький, Рило-Мильський, Дерихмара, Скигля-Мигляченко, Ю. Неокласенко, а критик — проф. Озеро-Джерельський. Тут, правда, чимало натяків для нас уже менше чи більше зрозумілих, але куди жвавіші були вони в 20 рр., та ще й гурті заінтересованих літературою. Це згрубша — мистецька лабораторія Вухналя. Як видно орудує він дуже добре стилістичними мистецькими засобами. Багато слабше в нього використана мистецька композиція. Не використовує нежданності розв'язки, такого цінного матеріалу для всіх гумористів. Тому в нього деякі постаті виходять штучні, надумані — відчувається деяка „наколінність“, гаястність у викиченні (для гонорару, нашвидку) („Надвичайні збори“).

Поминемо виправлення правопису — не все зручне (свивації 79), доброзвучності (хоч уперто: я і молодий 102 — у вид. 1929. року поправно: я й молодий). Уже можна б сперечатися право-вірному філологу за виправлене: в тієї дуже простої причини 78 (у Вухналя: по...) (хоча на ст. 63-таки залишено: по новій термінології), коштує мене 79 (у В. — мені), валитий 87 (у В. — валлятий), прудкі авта 87 (у В. — авто), чи чужі фрази: на повір — на око. Але важче погодитися вражливому авторові в редакторським пером у зміюванні кавав на говорив 80, 81 (хоч на ст. 86 залишено Вухналеве: його поезія, кавав промовець...), чи впертій заміні їхній на їх (88...), хлопчак на хлопчак 91, 92, 93, агукинув і вітхав(!) 92, (хоч у В. поправно: і відхнув).

Це можна „Неграматикові“ у „Львівських Вістях“ (5. VI. 1942. ч. 122) дивуватися в приводі перевидання „Норм укр. літ. мови“ Снявського, що можна про одне „та“ написати аж 4 сторінки бязого друку, але редакторів не вадило б й повнайомитися, що там пишеться про таке та.

Під кінець у книжці поміщений коротенький словничок незрозумілих слів, далеко неповний. Не пояснені такі хоча б фрази як: „оутом і в розницю“ 91.

Та все це дрібні недоліки („На ошибках учимся“ — кажучи наголовоком одної в Вухналевих гуморесок). Миле враження від нашої книжки збільшують іще карикатури відомого „Еко“, розсипані тут і там.

Олегор.

Х р о н і к а

— Українське В-во (Краків-Львів) видало популярну брошуру п. н. „На тверезий шлях“.

— Юрій Твщенко (Прага) видав „Бібліографію праць проф. Д. Дорошенка за 1899—1942. роки (стор. 61).

— Вийшло 3-є переглянене та поширене видання книжки проф. Івана Зіланського „Український Правопис“.

— У другім зшатку „Вечірньої Годни“, місячного видання „Укр. Видавництва“, вийшли українські повісті Миколи Гоголя.

— 29. січня ц. р. закінчив у Відні 90. літ життя співредактор львівського студ. журналу „Друг“ (1876. р.) — Антін Дольницький.

— Дня 10. січня ц. р. у Берліні відбувся літературний вечір, присвячений українським письменникам та мистцям — жертвам большевицького терору.

— Інститут Народної Творчості при Відділі Культурної праці УЦК у Львові (Францисканська 7) оголосив від 15. лютого новий набір курсантів на Заочну Студію теорії музики й композиції.

— На початку січня у Львові відкрилася Вистава Спілки Образотворчих Мистців.

— 4. січня у Львові в Літ.-Мист. Клубі відбувся виступ Ієника - Березовського в рецитаціями творів В. Стефанька й М. Черемшина.

— У Львові в Літ. - Мист. Клубі відбувся 26. січня творчий вечір молодого письменника Гр. Стеценка, що зачитував уривки в свого роману про Хвалювого та Остава Вишню. 29. січня в цьому ж клубі Мр. Шаян зачитав виклад про Сковороду.

— В понеділок 8. лютого відбувся в Літ.-Мист. Клубі у Львові авторський вечір поета Тодося Осьмачки.

— Бібліотека в Черкасах нараховує 560 четачів.

— Переяславське міське споживче товариство при допомозі міської управи

приступило до улаштування книгозбірні.

— У Братиславі 14. січня у словацьким філологічним г-ві відбувся виступ професора віденського університету д-ра Мевгера на тему „Українська мова та її відношення до мови російської та білоруської“.

— В грудні місяці м. р. вмер у Холмі на 45. році життя Олесь Бабій, автор поеми „Гуцульський Курінь“, кількох віршів та оповідань.

— У Києві вмерла на 67. році життя відома діячка на полі дошкільного виховання Н. Д. Лубенець.

— У середині грудня м. р. вмерла у Ліцманштадті українська артистка Марта Корнилецька (нар. р. 1898. в Кутах, Золоч. пов.)

— У Києві в середині січня вмер на 53. році життя професор політехнічного інституту Тодос Садовський, важливий працівник на полі вироблення української технологічної термінології.

— У Києві вмер 17. грудня м. р. найстарший в київських іхтіологів, Завистовський.

— У Костополі на Волині вмер 5. грудня редактор дитячого журналу „Українська Дитина“, шк. інси. Поспелов.

— 15. січня у Львові вмер на 60 році життя о. Йосиф. Застарець. З його творів зазначимо бодай кілька: Підручна історія рускої літератури, Л. 1902; Жерела до історії церкви в Галичині. Вып. 1. (Грамота еп. Г. Балабана основоюча братство церковне в Бережанах), Л. 1905; Петро Білянський, еп. Львівський, Тернопіль 1908; Під стягом гетьмана Дорошенка. Епізод в Кримській війні, Відень 1916; В. О. Жураківська, Українсько-німецька письменниця. Від. 1916; Оповідання, новелі, гуморески, Л. 1918; Історія укр. національної літератури, Л. 1920—1921. У рр. 1919—1920. видавав у Львові щоденник „Нова Рада“, що по замкненні поляками „Діла“ виходив деякий час за фінансової підтримки в боку уряду Української Народньої Республіки.

Вже появилася і продається
книжка

HANDBUCH DER UKRAINE

опрацьована з доруки Українського Наукового Інституту проф. Др. І. Мірчуком при співпраці д-ра В. Кубійовича, д-ра З. Кузелі, д-ра Яр. Рудницького, д-ра М. Антоновича, В. Садовського та інж. Р. Димінського.

Ціна опрацьованого прим. — 10.— RM,
брошур. 8.— RM, + пересилка
1.— RM.

Замовляти:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

Чи Ви вже маєте.

КОРОТКУ ГРАМАТИКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

в опрацьованні

ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ.

Грамматика подає всі правила німецької мови і є необхідною для кожного українця, що вчиться по німецьки.

Книга має 78 стор. великого формату.

Ціна 1.20 RM (з пересилкою 1.30 RM).

Замовлення слати на адресу:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

НОВИНА! УВАГА!

Вже вийшла у В-ві „ПРОБОЕМ“
у Празі книжка

Доц. д-ра Я. РУДНИЦЬКОГО

„Як говорити по літературному?“

Приклади, правопис, граматики,
вагірці мови і т. п.

Негайно посилайте замовлення
на адресу:

„Probojem“, Prag XIV.-65, Fach 3.

Ціна з пересилкою 2.— RM.

Авторський гонорар із цієї книжки
призначений на допомогу Українському Студентству.

МИНУЛЕ ПРОМОВЛЯЄ...

Несмертельна героїчна традиція
Української Нації яскраво
став перед нами, коли читавмо

ЗОЛОТЕ СЛОВО,

вибір думок, історичних оглядів,
похвальних слів та універсалів
наших великих предків Княжої
та Козацької доби.

Книга містить уривки з Київського та
Галицько-Волинського літописів,
„Слова о полку Ігоревім“, козацьких
літописів та інші пам'ятки нашого
„двулового“.

ЦІНА 2.— RM, (з перес. 2:30 RM).

Замовляти:

„Probojem“, Prag XIV.-65, Fach 3.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. „НАСТУП“ — український націоналістичний тижневик, що приносить ністі ві всіх українських земель та інформув про життя українців цілого світу і про світову політику. Чвертьрічно 3 РМ. В цій сумі в і ав „Націоналіста“ і „Техніка“.
- II. „НАЦІОНАЛІСТ“ — часопис українського юнацтва, виходить двотижнево.
- III. „ТЕХНІК“ — двотижневик, часопис технічного знання.
- IV. „ПРОБОЄМ“ — Український журнал культури, політики, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Місячник. Чвертьрічно 3 РМ.
- V. „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“ — в ній виходять найкращі твори українських і чужих письменників і поетів.
- VI. „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“ — приносить популярні книжки й брошури на різні теми.
- VII. „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ — приносить наукові книжки й підручники різних фахів, що допоможуть Вам проглибити Ваше знання.
- VIII. „ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА“ — випускає книжки й брошури в технічного знання.
- IX. „ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“ — містить публіцистичні твори.
- X. „РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА“ — приносить книжки в церковного і релігійного життя.
- XI. „БІБЛІОТЕКА ВІДВАГА“ — випускає книжки для юнацтва.
- XII. „ДІТОЧИЙ СВІТ“ — приносить книжечки для дітей
- XIII. ВИПУСКИ: портрети велетнів України, тризуби, листівки, гасла, віданки, тощо.

Гроші василайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Іен. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľ'na v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Prag XIV-65, Postfach 3.